

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 347/347.8+336:34+347.6+341.5(575.3)

ТКБ: 67.99(2тоҷик)3+67.404+67.404.4+67.412.2

А – 14

АБДУЛЛОЗОДА ЁҚУБ МАҲМАДИСУФ

**МАҚОМИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ ДАР
НИЗОМИ ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илми номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани, ҳуқуқи
соҳибкорӣ, ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи байналмилалии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Рачабзода Маҳмадиёр Носир** – номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, Ректори Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт.

Муқарризони расмӣ: **Раупова Манзура Турсуновна** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи маданӣ ва иқтисодии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Аминова Фарида Маҳмадаминовна – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи (Славянии) Русияву Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: Муассисаи таълимии таҳсилоти олии касбии «Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон» (ш. Душанбе).

Ҳимояи диссертатсия санаи «29» апрели соли 2025, соати 10⁰⁰ дар чаласаи шурои диссертатсионии 6D.KOA-018-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, кӯчаи Буни Ҳисорак, толори шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ) баргузор мегардад.

Бо мазмуни диссертатсия дар сомонии www.tnu.tj ва Китобхонаи марказии илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо нишони 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17, шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___» _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Қодиров Н.А.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Истиқлоли давлатӣ дар ташаккул ва рушди ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи кишвар нақши асосӣ дошта, дар татбиқи сиёсати «дарҳои кушода», ки ҷавҳари равобитаи байналмилалӣи Тоҷикистонро ташкил медиҳад, Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо аксари давлатҳои дунё дар робита дар муносибатҳои неку дӯстона ва ҳамкориҳои судманди гуногунҷанба дар соҳаҳои мухталиф ба роҳ монд, ки муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсурҳои хориҷӣ дар кишвар густариш дода шуда, танзими ҳуқуқи онҳо тақозои замон мебошад. Бо чунин назардошт, ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи миллий дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи миллий ва байналмилалӣ ташаккул ёфта, муайян ва муқаррар кардани мақоми ҳуқуқи он дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ зарур мебошад.

Бояд қайд кард, ки рушди давлати миллий дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2021 баррасӣ гардидааст, «... маҳз ба шарофати заҳмати содиқонаи халқи азизи Тоҷикистон ва дастгириву пуштибонии хурду бузурги кишвар аз сиёсати пешгирифтаи роҳбарияти давлату Ҳукумат мо мушкilotи зиёди иқтисодиву иҷтимоиро баргараф сохта, як кишвари орому босубот ва рӯ ба тараққири бунёд намудем» [1].

Воқеан, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як марҳилаи кӯтоҳи соҳибистиқлолии хеш бо амалисозии барномаҳои гуногуни давлатӣ аз феҳристи давлатҳои иқтисодашон сустрӯшдкунанда берун омада, дар радиҳои давлатҳои рӯ ба тараққӣ ҷойгоҳи намоёнро ишғол намудааст, ки он натиҷаи дуруст ба роҳ мондани таъмини кафолати ҳуқуқи фаъолияти иқтисодӣ хориҷӣ, ташкилу фароҳам овардани шароити мусоид барои сармоягузори ватанию хориҷӣ ва танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсурҳои хориҷӣ мебошад.

Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи ҳар як кишвар мақом ва нақши муассири хешро доро мебошад, ки таҳқиқ ва омӯзиши он баҳри таҳкими давлатдорӣ, рушди қонунгузорӣ ва ҳифзу баланд бардоштани нуфузи байналмилалӣи давлат мусоидат менамояд.

Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ аз қарни XIV дар мактабу равияҳои ҳуқуқи кишварҳои гуногун мавриди тавачҷуҳи олимони қарор гирифта, дар қарни XIX дар Россия ва дар охири қарни XX дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиш ва таҳқиқи он ба роҳ монда шудааст.

Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар марҳилаи ташаккул қарор дорад, вале новобаста аз чунин вазъ барои Тоҷикистони соҳибистиқлол дорои аҳамияти илмӣ ва амалӣ мебошад, зеро Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба манфиатҳои миллии худ, дар раванди ҷаҳонишавӣ, ҳамгирии иқтисодӣ, муҳочират, тарақиёти илму техника, сиёсати дарҳои кушодро ҳадафи неқбинонаи

хеш қарор дод, ки дар чунин марҳилаи рушд омӯзиши ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносии кишвар мавқи намоёнро пайдо намудааст.

Ҳамзамон бояд қайд кард, ки дар танзими масъалаи таҳқиқшаванда ду равиш вучуд дорад. Яқум равиш (сивилистӣ), дар қонунгузории маданӣ инъикос ёфтааст ва метавонад ҳамчун равиши маҳдуд шарҳ дода шавад. Дар айни замон, дар доираи қонунгузории оилавӣ, меҳнатӣ, соҳибқорӣ, сармоягузорӣ ва муурофиявии маданӣ, ин категория аз нуқтаи назари васеъ шарҳ дода мешавад.

Истиклолияти давлатӣ шароит фароҳам овард, ки соҳаҳои ҳуқуқ дар кишвар вобаста бо талаботи иқтисоди бозоргонӣ ва ҷавобгӯ ба манфиатҳои миллӣ ташаккул ва рушд дода шавад. Дар ин бахш, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ истисно нест. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ ташаккул ва рушди он ба замони истиклолияти давлатӣ рост меояд, гарчӣ танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон таърихи қадима дорад, вале ташаккули қонунгузорӣ дар бахши танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ бо истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон рабт дода мешавад.

Мавзуи мазкур аз диди талаботи илмӣ ҳуқуқшиносии муосири кишвар мубрам буда, омӯзиш ва таҳлили он дар инкишофи илми ҳуқуқшиносии ва қонунгузории кишвар мусоидат хоҳад намуд.

Дар таҳқиқоти олимони ватанӣ паҳлӯҳои гуногуни ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст, ки он дар сатҳи зарурӣ ва ё дар сатҳи диссертатсионӣ таҳлилу барраси қарор дода нашудааст. Бо чунин назардошт, гуфтан бамаврид аст, ки таҳқиқи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон саривақтӣ ва мубрам ба ҳисоб меравад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Асоси назариявии корҳои илмӣ-таҳқиқоти диссертатсиониро моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар бар мегирад. Аз ин рӯ, корҳои илмӣ олимони ва муҳаққиқони ватанӣ ба монанди Ш.К. Ғаюров [6], Ш.К. Каримзода [11], Х.Р. Қодиркулов [13], Н.А. Қодиров [14], Қ.Ш. Қурбонов [15], М.А. Маҳмудзода [16], Ш.М. Менглиев [17], А.М. Мирзоев [18], Э.С. Насриддинзода [22], М.З. Раҳимзода [23], Д.С. Раҳмон [24], М.Н. Раҷабзода [25; 39], С.А. Раҷабов [41], Б.А. Сафарзода [26], Ф.С. Сулаймонов [29], С.Н. Тағоева [31; 32], Ф.Т. Тоҳиров [33], О.У. Усмонов [34], А.Ф. Холиқзода [38], Б.Т. Худоёрзода [37], Р.Ш. Шарофзода [] ва дигарон фаро гирифтааст.

Мақоми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ дар асарҳои олимони хориҷӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст. Аз ҷумла, дар асарҳои баъзе аз олимони хориҷӣ, ба монанди Л.П. Ануфриева [2], Ф.М. Абдулхонов [44], М.М. Богуславский [3],

Г.М. Вилиминов [4], И.В. Гетман-Павлова [5], Н.Ю. Ерпилева [7], А.О. Иншакова [8], Л.А. Лунс [9; 10], В.В. Кудашкин [12], Ф.Ф. Мартенс [19], В.Г. Матвеева [20], М.А. Сарсембаев [27], М.К. Сулейманов [30], Е.Т. Усенко [35], Г.Ю. Федосеева [36], В.Г. Храбсков [42], В.М. Шумилов [43] ва дигарон зери таҳқиқу таҳлил қарор дода шудааст.

Инчунин, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ хусусиятҳои маъхазҳои ёдгориҳои таърихӣ халқи тоҷик, низоми ҳуқуқи зардуштӣ, низоми ҳуқуқи мусулмонӣ, низоми ҳуқуқи хусусии римӣ, низоми ҳуқуқи шуравӣ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, меъёрҳои Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин муқаррароти Кодекси меҳнат, оила, муҳофизати маданияи ва иқтисодӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар санадҳои зерқонунӣ меъёрии ҳуқуқӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шуданд.

Бояд қайд намуд, ки дар доираи низоми илмҳои ҳуқуқшиносӣ мақоми ҳуқуқи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ аз ҷониби як қатор олимони ватаниву хориҷӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Вале дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то имрӯз дар сатҳи диссертатсионӣ кори илмӣ ҷой надорад. Аз ҳамин рӯ, диссертатсияи мазкур ҷиҳати баргараф кардани камбудии ҷойдошта дар низоми ҳуқуқи милли рағбона карда шудааст.

Мавзӯи мазкур аз диди талаботи илми ҳуқуқшиносии муосири кишвар мубрам буда, омӯзиш ва таҳлили он дар инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ ва қонунгузори кишвар мусоидат хоҳад намуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсияи мазкур дар доираи барномаи дурнамои қорҳои илмию таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ду марҳиларо дар бар мегирад: якум марҳилаи солҳои 2015-2020 ва дуюм марҳилаи бошад солҳои 2020-2025 дар мавзӯи «Проблемаҳои ақтуалии назария ва амалияи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ» омода карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти қори илмиро таҳлили проблемаҳои илмӣ-назариявӣ, амалӣ, қонунгузорӣ ва байналмилалӣ фаро гирифтааст, ки ҷиҳати дарёфти роҳҳои ҳал ва пешниҳодҳо, тавсияву тақлифҳо оид ба мукамал гардидани соҳаи мустақили ҳуқуқ ва қонунгузориро дар бар мегирад.

Диссертант хусусиятҳои асосии пайдоиш, ташаккул, мафҳум, предмет, усулҳо, таносуб, рушди илм ва мақоми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусиро дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба мақсадҳои ибродгардида, муаллиф дар таҳқиқоти илмӣ вазифаҳои зеринро дар назди худ гузоштааст:

– пайдоиш ва ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар сарзамини тоҷикон дар марҳилаҳои гуногуни таърих;

– коркарди мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– баррасии хусусиятҳои таносуби ҳуқуқ – «ҳуқуқи хусусӣ» ва «ҳуқуқи оммавӣ» ва нақши онҳо дар ташаккули соҳаҳои ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– дар мазмуни маҳдуд ва васеъ таҳлили гардидани предмети ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ва муайян кардани усулҳои он дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсурҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– омӯзиш ва таҳлили хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи муносибатҳои ҳуқуқи байналмилалӣ оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– мақсад ва таҳавулотҳои раванди рушди илми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот. Масоили танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсурҳои хориҷӣ ташкил дода, ҳуқуқи байналмилалӣ хусусиро ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи миллии дар бар мегирад.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот. Адешаву назари олимони, ақидаҳо, нуқтаи назар, мафҳумҳо, хусусиятҳо, ҳулосаҳо ва категорияҳои марбут ба ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллии ва ҳуқуқи байналмилалӣ ташкил медиҳанд.

Марҳила, мақон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертатсионӣ мазкур фарогири се марҳилаи ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ хусусиро дар низоми ҳуқуқи миллии дар бар мегирад: 1) пайдоиш ва рушди ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ аз давраҳои қадим то давраи шуравӣ; 2) ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллии дар давраи шуравӣ; 3) инкишофи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар замони Истиқлоли давлатӣ ду марҳиларо дар бар мегирад: 1) баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ аз соли 1991 то соли 2005; ва 2) аз 2005 то имрӯзро фарро мегирад. Дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ масоилҳои (проблемаҳо)-и танзими ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи қонунгузории ҶТ баррасӣ карда шудааст. Таҳлили муқоисавии ҳуқуқи қонунгузории ҶТ бо қонунгузории давлатҳои хориҷӣ ва санадҳои меъёри ҳуқуқи байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шуда, мазмуну моҳияти корро пурра намудааст.

Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ фарогирандаи солҳои 2015-2024 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Диссертатсия дар заминаи корҳои илмӣ-назариявии олимони ватанию хориҷӣ, ба монанди Ш.К. Ғаюров, Н.Ю. Ерпилева, Ш.К. Каримзода, Х.Р. Қодиркулов, Н.А. Қодиров, Қ.Ш. Қурбонов, Л.А. Лунц, В.Г. Матвеева, М.А. Маҳмудзода, Ш.М. Менглиев, А.М. Мирзоев, Э.С. Насридинзода, И.С. Перетерский, М.З. Раҳимзода, Д.С. Раҳмон, М.Н. Раҷабзода, С.А. Раҷабов, Б.А. Сафарзода, Ф.С. Сулаймонов, С.Н. Тағоева, Ф.Т. Тоҳиров, О.У. Усмонов, А.Ғ. Холиқзода, Б.Т. Худоёрзода, Р.Ш. Шарофзода [166] ва масъалаҳои махсуси ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ дар сатҳи корҳои диссертатсия аз ҷониби Л.П. Ануфриева, И.В. Гетман-Павлова, М.Н. Кузнецов, Р.Б. Морева, В.Г. Храбсков ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар диссертатсияи мазкур усулҳои умумӣ, махсус ва соҳавӣ мавриди истифода қарор дода шудааст. Аз ҷумла, усулҳои умумии дарки илмӣ, диалектикӣ, расмӣ-мантикӣ, низомнок, пешгӯии илмӣ ва усулҳои мантиқии мушоҳида ва таҳлили синтез, усулҳои махсуси илмӣ ҳуқуқиро дар бар мегирад: усулҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, функционалӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, усулҳои таҳлилии забонӣ дар таҳқиқоти мазкур истифода шудаанд. Ба усулҳои соҳавӣ бошад, усули моддӣ-ҳуқуқӣ, коллизсионӣ-ҳуқуқӣ ва унификатсионӣ-ҳуқуқӣ шомил мегардад.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар раванди таҳқиқи диссертатсия муаллиф бо мақсади дуруст муайян кардани таҷрибаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ диққати махсус ба амалияи судӣ ва омори расмӣ равона намудааст. Таҷрибаи судии судҳои ҷумҳурӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Инчунин, диссертатсия дар натиҷаи таҳлили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои байналмилалӣ ва қонунгузори давлатҳои хориҷӣ пешниҳод карда шудааст. Ҳамчунон барои низоми ҳуқуқи миллӣ ва илм, таъмини таҷрибаи татбиқи ягонаи қонунгузорӣ аз ҷониби судҳо ва дигар мақомоту муассисаҳо, мусоидат хоҳад кард.

Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он ифода мегардад, ки диссертатсияи мазкур нахустин таҳқиқоти илмӣ оид ба масоили танзими ҳуқуқи муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Дар диссертатсия тамоми паҳлӯҳои танзими ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон зери таҳқиқ қарор дода шудааст. Дар натиҷаи таҳқиқоти ба анҷом расонида, диссертант ба химоя пешниҳодҳои мубрам ҷиҳати тақмили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ақидаҳои асоснок манзур намуд, ки ба рушди соҳаи

мазкур дар низоми ҳукуки миллӣ хизмат мекунанд. Ҳамчунин, аз ҷониби муаллиф масъалаҳои зерин баррасӣ карда шудааст, ки дар илми ҳуқуқшиносии муносири кишвар навагонӣ махсуб меёбанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя нуктаҳои зерини илмӣ пешниҳод карда мешаванд, ки онҳо дар диссертатсия навагонӣ доништа мешаванд:

1. Дар таҳқиқоти диссертатсия пайдоиш ва ташаккули ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ дар ин ё он марҳилаи таърих ба давраҳои зерин тасниф карда шудааст: 1) пайдоиш ва ташаккули ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ аз замонҳои қадим то давраи шуравӣ; 2) инкишофи ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳукуки миллӣ дар давраи шуравӣ; 3) рушди ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ баъди бадаст овардани истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ дар замони Истиқлоли давлатӣ ду марҳиларо дар бар мегирад: 1) баъди ба даст овардани Истиқлоли комили сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1991-2005 ва 2) аз соли 2005 баъди қабули қисми сеюми Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон то ин ҷонибро фаро гирифтааст.

2. Зимни таҳлили унсурҳои асосии мафҳуми ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ, чунин хусусиятҳои ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ муайян гардиданд:

а) ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ на соҳаи мустақили комплекси ҳуқуқ, ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон доништа мешавад;

б) ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ аз маҷмуи меъёрҳои мураккаби ҳуқуқӣ (меъёрҳои коллизсионӣ, меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ ва ягона (унификатсионӣ)-и ҳуқуқӣ) иборат аст, ки муносибатҳои ҷамъиятиро бо унсури хориҷӣ танзим ва манфиатҳои иштирокдорони ин муносибатҳоро ҳифз менамояд.

3. Таърихан таҳаввули ҳуқуқ дар ҷараени тақсимои он ба ҳуқуқи «хусусӣ» ва «оммавӣ» сурат гирифтааст, ки ин хусусият бевосита таъсири худро ба ҳуқуки байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ расонидааст.

4. Дар асоси омӯзиши адабиети мавҷуда муаллиф ба ҳулосае омад, ки предмети ҳуқуки байналмилалӣ хусусӣ дар ду ҷанба – васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад.

Дар доираи тафсири аввал, мавзӯи ҳуқуки байналмилалӣ хусусӣ аз маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқӣ иборат аст, ки муносибатҳои хусусии байналмилалӣро бо унсури хориҷӣ танзим мекунанд. Тафсири дуюм мавзӯи ҳуқуки байналмилалӣ хусусиро ҳамчун танзимкунандаи муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ бо унсури хориҷӣ маҳдуд менамоянд.

Ҳукуки байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустакили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон доништа мешавад, ки дорои предмет, усулҳо (метод), субъект, объект, принцип, сарчашма ва ғайраҳо иборат мебошад, ки муносибатҳои ҷамъиятиро бо унсури хориҷӣ танзим менамояд.

5. Бо мақсади муайян кардани хусусиятҳои хоси таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар умумияту фарқияти онҳо ифода мегардад, ки робитаи ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар доштани мақсади ягона, яъне танзими муносибатҳои байналмилалӣ фаҳмида мешавад. Таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ вобаста ба предмет, усулҳо (метод), субъект, объект, танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, тарзи ҳалли баҳс, ҷавобгарӣ ва дигар хусусиятҳо дида мешавад.

6. Омӯзиши илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносии Ҷумҳурии Тоҷикистон таърихи начандон тулонӣ дорад ва ба доираи илмҳои «хусусӣ-ҳуқуқӣ» шомил гардида, таҳқиқи омӯзиши он дар хусуси муносибатҳои фаромиллии маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, муурофияи маданӣ ва ғайра ифода мегардад.

Ташаккули илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истиқлолияти давлатӣ рабт дорад ва он аз ду марҳилаи таърихи иборат аст, дар замони Истиқлоли давлатӣ, яъне аз соли 1991 то солҳои 2005 ва аз соли 2005 то имрӯзро дар бар мегирад.

Ҷиҳати муқаммал гардонидани қонунгузории амалкунанда ҷунун тавсияҳои хусусияти амалидошта манзур гардиданд:

1. Бо назардошти амали меъёрҳои Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нисбат ба муносибатҳои молумулқӣ ва шахсии ғайри молумулқӣ паҳн мегарданд, мувофиқи мақсад аст, ки вобаста ба хусусиятҳо ва функцияи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар асоси таҷрибаи дигар давлатҳои таҳлилгардида пешниҳод менамоем, ки «Кодекси байналмилалии хусусии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва қабул карда шавад ва ҳамаи меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ ва дигар меъёрҳои, ки бо унсури хориҷӣ мураккаб гардидаанд, дар як санади меъёри ҳуқуқӣ муқаррар карда шаванд.

2. Дар моддаи 1306 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳуқуқи дар муносибатҳои ҳуқуқи маданияи дорои унсури хориҷӣ татбиқшаванда» муқаррар карда шудааст, ки он дар мазмуну мафҳуми муносибатҳои байналмилалии хусусӣ аз ҷиҳати интиҳоби меъёри ҳуқуқ намебошад. Бинобар ин, зарур мешуморем, ки номи моддаи мазкур ба номи «Муайян кардани ҳуқуқҳои, ки дар муносибатҳои маданӣ бо унсури хориҷӣ татбиқ мегарданд» иваз карда шавад, зеро дар танзими муносибатҳои байналмилалии хусусӣ судя ва дигар мақомотҳои

ваколатдор меъёри ҳуқуқро муайян карда метавонад, ки таҷрибаи давлатҳои таҳқиқшаванда аз мақсад дур нест.

3. Сархати 1-уми моддаи 1306-и Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чунин мазмун мувофиқи мақсад аст: «Истифодаи қонунгузори мадания дар муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ, шахсони бешаҳрванд, шахсони ҳуқуқи хориҷӣ ё ташкилотҳои байналмилалӣ, ки дар асоси меъёрҳои муқарраргардидаи ҳамин кодекс, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқи ҷумҳурӣ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, одатҳои, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф мекунад ва дар асоси созишномаи тарафҳо муайян карда мешавад, танзим карда мешаванд».

4. Ба моддаи 1306 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми дигар илова кардан мувофиқи мақсад аст. «Муайян кардани ҳуқуқи ӯҳдадорӣ, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ бо иштироки шахсони воқеӣ (шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди хориҷӣ ва шахсонӣ бешаҳрванд), шахси ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахси ҳуқуқи хориҷӣ, ташкилотҳо, созишҳои байналмилалӣ мувофиқи ва давлатҳо ки дар муносибатҳои мазкур бо унсурҳои хориҷӣ иштирок менамоянд татбиқ мегардад» .

5. Фасли VIII (боби 22, моддаҳои 168-177)-уми Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Истифодаи қонунҳои оила дар муносибатҳои оилавӣ бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд» бахшида шудааст, ки муқаррароти фасли мазкур натавонанд ба вазъи ҳуқуқи оилавии шахсони воқеӣ хориҷӣ (шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд), балки фарогири муносибатҳои оилавиро нисбати шаҳрвандони Тоҷикистон берун аз кишвар тибқи (моддаҳои 168, 169 (банди 1), 171 (банди 2)) дар бар мегирад. Бояд қайд намуд, ки чунин ҳолат мутобиқат накардани ном ва муқаррароти фасл ба моддаҳои мазкур мебошад.

Аз ин лиҳоз, матни боби 22-уми Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Истифодаи қонунгузори никоҳ ва оила дар муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ нисбати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд татбиқ мегардад» номгузори карда шавад, зеро мувофиқ ба муқаррароти моддаҳои 167-177 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

6. Фасли XIII Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳияти муносибатҳои оилавиро бо иштироки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд пурра дарбар намегирад, аз ин рӯ, дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Фасли VIII-ум «Ҳуқуқҳои оилавии шахсони воқеӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ» ва ё дар Кодекси муҳофизати гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Фасли V-ум «Ҳуқуқҳои

мувофиавии шахсони воқеӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ» номгузорӣ карда шаванд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомдодаи муаллиф аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ ба рушди муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллии мусоидат хоҳад намуд. Ҳамин тариқ, пешниҳодҳо ва дастовардҳои натиҷаи кори илмӣ муаллиф метавонад минбаъд барои тақмили низоми ҳуқуқи миллии, қонунгузорӣ ва рушди соҳаи мазкур заминаи илмиро ба вуҷуд меорад.

Инчунин, маводҳои диссертатсия метавонад ҳангоми таҳия дар фаъолияти қонунҷодкунӣ ва ҳуқуқтаъбиқкунӣ, тадريسӣ фанӣ таълимии ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ, курсҳои махсуси ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ, ҳангоми корҳои мустақилона, навиштани рисолаҳои дипломӣ, магистрӣ, диссертатсионӣ ва ғайраҳо ба таври васеъ истифода карда шаванд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Боэътимод будани натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинонаи пажӯҳишҳои назариявӣ ва амалии ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Чумхурии Тоҷикистон, таҳлили ҳаматарафаи таҳқиқотии назариявӣ ва амалии марбут ба хусусиятҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ, натиҷа ва ҳулосаҳои, ки дар илм эътироф гардидаанд, аз қабилӣ: мафҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои илмӣ ва амалии муаллиф, нуқтаҳои илмӣ таҳқиқот, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории миллии, қонунгузории давлатҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва минтақавӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, таҳқиқи ҳолати воқеӣ, дурнамо ва рушди ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Чумхурии Тоҷикистон асос меёбанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва моҳияти таҳқиқоти илмӣ ба шиносномаи 12.00.03. – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибқдорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Чумхурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия бо сатҳи навгонии илмӣ диссертатсия, нуқтаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар семинарҳои назариявӣ, конференсияҳои илмӣ-амалии чумхуриявӣ тасдиқ мегардад. Инчунин, тарзи навишт, масъалагузориҳо ва дигар услуби диссертатсия саҳми шахсии муаллифро тасдиқ менамояд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима ва тасдиқ карда шудааст, ки дастовардҳои илмӣ диссертант вобаста ба

натичаҳои мавзӯ дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-амалӣ бо маърузаҳо баромад карда шуданд, аз ҷумла дар:

1) байналмилалӣ:

– Конфронси дуҷуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Ҳолат ва дурнамои инкишофи илми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Тоҷикистон. Мубрамияти масоили ҳуқуқ дар замони муосир: назари ҷавонон» – маъруза дар мавзӯи «Мубрамияти масоили ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар замони муосир» (ш. Душанбе, 24 апрели соли 2015);

– Конференсияи илмӣ-амалӣ байналмилалӣ дар мавзӯи «Ҳамкориҳои байналмилалӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳифзи пиряхҳо дар партави ташаббусҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзӯи «Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ҳамчун соҳаи ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 25 феввали соли 2023);

– Конференсияи илмӣ-амалӣ байналмилалӣ дар мавзӯи «Илм ва таҳсилот: тамоюлҳои рушд дар ҷомеаи иттилоотӣ» бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзӯи «Усулҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, ноябри соли 2023).

2) ҷумҳуриявӣ:

– Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Рушди ҳуқуқи байналмилалӣ оммавӣ ва хусусӣ дар 25-соли истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзӯи «Мафҳум ва ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 6 майи соли 2016);

– Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Рушди ҳуқуқи байналмилалӣ оммавӣ ва хусусӣ дар 30-соли Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», бахшида ба 80-солагии Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, д.и.х., профессор Шомурат Менглиев – маъруза дар мавзӯи «Мақоми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 22 майи сол 2021);

– Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Рӯзи ҷавонони Тоҷикистон – 23 май ва Бистсолаги омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (солҳои 2020-2040) – маъруза дар мавзӯи «Пайдоиши илми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 18-19 майи соли 2023);

– семинари илмӣ-назариявӣ устодони кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (солҳои 2015-2024, ш. Душанбе).

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Вобаста ба муҳтаво ва моҳияти диссертатсия муаллиф 9 мақолаи илмӣ, аз ин шумора 7 мақола дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расонидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Мавзӯ, мақсад, вазифаҳо ва мантики таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян карда шудааст. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз номгӯи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмии доғалаби дараҷаи илмӣ иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 202 саҳифаро дар бар мегирад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрамияти мавзуи таҳқиқот асоснок карда шуда, мақсад ва дараҷаи муҳимияти омӯзиши мавзӯ, объект, усулҳо, вазифаҳои таҳқиқот, асосҳои методологӣ, заминаҳои тадқиқоти илмӣ ва амалӣ, ҳаҷм ва сохтори диссертатсия, навгониҳои илмӣ ва нуқтаҳои илмии ба ҳимоя пешниҳодшаванда тасдиқ кард шудааст.

Боби якуми диссертатсия: «Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дошта, аз се зербоб иборат мебошад.

Зербоби якуми боби якум «Ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» номгузорӣ карда шудааст. Вобаста ба омӯзиши паҳлуҳои гуногуни диссертатсия муаллиф ба хулоса омад, ки танзими ҳуқуқи вазъи ҳуқуқи хориҷӣ дар Аҳди қадими сарзамини тоҷикон дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дошт, яъне дар ин давра дар сатҳи ниҳой меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба ҳимояи ҳуқуқи хориҷӣ равона гардида буд.

Дар натиҷаи таҳқиқоти илмӣ муаллиф бо хусусиятҳои пайдоиш ва рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусиро дар марҳилаҳои гуногуни таърих ба се давра тасниф менамояд:

1) дар давраи ибтидоии давлатдорӣ инсоният ҳуқуқи хориҷӣ бо мафҳуми «hostis» фаҳмида мешуд. Аслан ин ҳуқуқ баҳри ҳимоя ва таъмини манфиатҳои шахрвандони як давлат равона гайдида буд. Рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ, пайдоиши робитаҳои тичорат байни авлоду қабила ва кишварҳои ҳамсоя марҳила ба марҳила мафҳуми ҳуқуқи меҳмоннавозӣ пайдо гардида, ки мазмунаш дар он ифода меёфт: хориҷӣ – ин меҳмононе мебошанд, ки таҳти парастор ва ҳимояи шахси даъваткунанда (ғуломдор ё давлат) қарор дошт. Марҳила ба марҳила меҳмоннавозии хусусӣ ба меҳмоннавозии давлатӣ табдил ёфт, ки дар натиҷа дар танзими вазъи ҳуқуқи хориҷӣ

ширкати меъёрҳои одат ва шартномаи байналмилалӣ таъмин гардид. Ҳамзамон, дар ин марҳила дар сатҳи дахлдор танзими меъёрҳои байналмилалӣ дида намешуд, баъзе масъалаҳои ба миён омада тибқи ҳуқуқи миллӣ ҳал карда мешуд.

Дар натиҷаи омӯзиши маҳазҳои таърихӣ, заминаҳои асосии пайдоиш ва рушди меъёрҳо ва падидаҳои ҷудоғонаи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ аз аҳди қадим оғоз меёбад ва фарогири марҳилаҳои аҳди қадим, асрҳои миёна, замони шуравӣ ва истиқлолияти давлатӣ мебошад.

Дар аҳди қадим (ҳуқуқи зардуштӣ) ва асрҳои миёна (ҳуқуқи исломӣ) танзими муносибатҳои ҷамъиятиро бо унсури хориҷӣ, на дар асоси меъёрҳои коллизсионӣ, балки дар асоси меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ, яъне ҳуқуқи миллӣ ба роҳ монда буд. Дар замони шуравӣ (дар доираи маҳдуд) ва дар замони истиқлолияти давлатӣ бо таври васеъ меъёрҳои коллизсионӣ ва моддӣ-ҳуқуқӣ танзимгари муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ бо унсури хориҷӣ мебошад.

Бо мазмуни асл, баъди бадаст овардани истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ мазмуни муосирро гирифт, ки сараввал дар ин давра муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ тавасути санадҳои меъёрии ҳуқуқии умумӣ танзим карда мешуд. Дар натиҷа рушди муносибатҳои байналмилалӣ хусусиро дар замони муосир дар навбати худ ба ду давра ҷудо менамоем: Давраи якум, аз соли 1991 то соли 2005 дар ин марҳилаи рушд қонунгузори махсус дар ин самт қабул нагардида буд ва ин муносибатҳо ба таври умумӣ тавассути дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзим карда мешуд; Давраи дуюм, аз соли 2005 баъди қабули Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон то инҷониб, ки ин давра бо чунин хусусиятҳои муносибатҳои ҷамъиятиро тавасути меъёрҳои махсуси соҳавӣ, ба танзим даровард, ки вазъи ҳуқуқии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, сармоягузори хусусӣ ва давлатӣ, низоми муносибатҳои байналмилдали мамлакат рушд ва фаъолияти бахши хусусии давлат торафт васеъ гардида инкишоф дода шуд.

Зербоби дуюми боби якум «Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ» ном дошта дар он муаллиф қонунгузори миллӣ ва байналмилалӣ, адабиётҳо ва амалияи татбиқи меъёрҳои ҳуқуқро дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ баррасӣ намуда, мафҳуми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусиро пешниҳод менамояд. Пеш аз мафҳумро шарҳ диҳем, моро зарур аст, ки хусусиятҳои хоси онро таҳлил намуда, объектеро пайдо намоем, ки моҳияти масъаларо кушоду равшан дода тавонад.

Муаллиф ақидаҳои назариявӣ, ки дар адабиети ватанӣ ва хориҷӣ дар бораи мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ мавҷуданд, таҳлил карда ба хулосае омад, ки баҳси асосӣ дар ин соҳа

доир ба муайян кардани доираи муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки ба масоили танзими ҳуқуқии ин соҳаи ҳуқуқ дохил мешаванд.

Таҳқиқбаранда хусусан қайд менамояд, ки мафҳуми расмӣ ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар м. 1191 Кодекси граждании ҚТ аз 1 март с. 2005, дар м. 1306 Кодекси маданияи ҚТ аз 24 декабри с. 2022, дар м. 167 Кодекси оилаи ҚТ аз соли 1998 ва дар м. 387 Кодекси муурофиавии граждании ҚТ аз соли 2008 пешбини менамоянд, мазмуну моҳияти ин соҳаро пурра фарро намегирад.

Аз ин рӯ, муаллиф қайд мекунад, ки ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар танзими ҳуқуқии худ бояд на ҳамчун соҳаи комплексӣ, балки ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ қабул карда шавад. Вобаста ба ин рисоланавис таърифи муаллифиро доир ба мафҳуми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ медиҳад.

Зербоби сеюми боби якум «Таносуби ҳуқуқи оммавӣ ва ҳуқуқи хусусӣ таъсири онҳо ба рушди ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ» ном дорад.

Муаллиф қайд мекунад, ки таҳаввули ҳуқуқ дар ду самт дар танзими муносибатҳои ҳосияти императивӣ (ҳуқуқи оммавӣ) ва ҳосияти диспозитивӣ (ҳуқуқи хусусӣ) сурат гирифтааст. Дар айни замон, ин зернизомҳо аз ҳамдигар ҷудо нестанд. Аз ҷумла, дар қонунгузори маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳо ва институтҳои хусусияти оммавӣ - истифодаи падидаҳои татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ, шаҳрвандӣ, реторсия, қайду шарт оид ба тартиботи оммавӣ, тарафайн, бандубасти ҳуқуқӣ ва ғайра истифода ва татбиқ карда мешаванд, ки онҳо ин соҳаи ҳуқуқро аз дигар навъҳои анъанавӣ ҳуқуқ ҷудо намуда мавқеи онро ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низомии ҳуқуқи миллий муайян месозад.

Навъҳои ҳуқуқро дар низомии ҳуқуқи миллий ва байналмилалӣ вобаста ба муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ таносуб гузошта метавонем: мавзӯ, предмет, усулҳо, субъект, объект, принципҳо, сарчашмаҳо, хусусиятҳо, мафҳумҳо, меъёрҳои ҳуқуқ ва ғайра ифода мегардад.

Боби дуюми диссертатсия: «Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ҳамчун соҳаи ҳуқуқ дар низомии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз се зербоб иборат буда, дар доираи низомии ҳуқуқи миллий ва байналмилалӣ, тарзу усулҳои гуногуни таълим, раванди таълим дар муассисаҳои таълимии дохилӣ ва хориҷи кишвар, аз ҷумла дар доираи илмҳои таҳқиқшаванда мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудааст.

Дар зербоби якуми боби дуум «Предмет ва усулҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳамчун раванди ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низомии ҳуқуқи миллий зери таҳқиқи илмӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Аз таҳқиқоти

илмӣ бармеояд, ки предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бо ду мазмун васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад. Ба мазмуни васеъ предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқӣ иборат мебошад, ки муносибатҳои байналмилалии хусусиро бо унсури хориҷӣ танзим менамояд. Ба мазмуни маҳдуд бошад, предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз маҷмуи меъёрҳои маданӣ-ҳуқуқӣ иборат мебошад, ки муносибатҳои молу мулкӣ ва шахсии ғайримолумулкиро бо унсури хориҷӣ танзим менамояд.

Дар қонунгузори мадания кишвар фаҳмиши маҳдуди предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ оварда шудааст. Дар қонунгузори оилавӣ ва мулофиавӣ бошад, фаҳмиши васеи предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ истифода мешавад.

Ҳамин тариқ, дар танзими муносибатҳои фаромилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар радиои кодексҳои маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, мулофияи маданӣ, қонунҳои ҷудоғона ва санадҳои ҳуқуқи байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст ширкат менамоянд. Дар маҷмуъ дар низоми ҳуқуқи кишвар предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ фаҳмиши васеъро ба бор овардааст, ки танзими муносибатҳои фаромилӣ васеъ гардидааст.

Чунин нуктаи назарро гуфта метавонем, ки предмет ва усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳам дар донишҳои назариявӣ ва ҳам дар донишҳои амалӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст, ки предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусиро “унсури хусусӣ” ва “унсури хориҷӣ” мазмунан фаҳмо мегардонад. Предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ он муносибатҳои махсусӣ ҷамъиятиро танзим менамояд, ки аз ҷониби унсури хориҷӣ мураккаб гардидааст, ки ҳолати ҳуқуқӣ ва воқеии соҳаи намоёни ҳуқуқро дар низоми ҳуқуқи миллӣ муайян карда бошад.

Мавзуи ҳуқуқи байналмилалии хусуси муносибатҳои махсуси ҷамъиятиро танзим мекунад, ки бо унсури хориҷӣ мураккаб шудаанд, вазъи ҳуқуқӣ ва воқеии ин соҳаи ҳуқуқро дар низоми ҳуқуқи миллӣ муайян мекунад.

Усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба се гуруҳ ҷудо карда мешавад: – усули коллизсионӣ-ҳуқуқӣ, усули моддӣ-ҳуқуқӣ ва усули унификатсионӣ (ягонакунонӣ)-ҳуқуқӣ.

Усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар доираи меъёрҳои ҳуқуқи миллӣ, байналмилалӣ ва одати байналмилалӣ амал мекунанд.

Дар баробари усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, дар баъзе ҳолат усули диспозитивиро баъзе олимони дохил мекунанд, ки иштибоҳ мебошад, зеро усули диспозитивӣ дар дохили усули моддӣ-ҳуқуқӣ амал мекунад ва яке аз унсурҳои асосии усули моддӣ-ҳуқуқӣ ва коллизсионӣ-ҳуқуқӣ ба шумор меравад. Дар баъзе ҳолатҳо, танҳо барои бартараф кардани меъёрҳои коллизсионӣ истифода мегардад ва барои

расидани созиш байни тарафҳо бе маҷбуркунии меъёрҳои ҳуқуқҳои дахлдор амал мекунад.

Аз ин рӯ, усули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ гуфта маҷмӯи тарз ва воситаҳои таъсиррасонии меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусиро дар муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки байни объект ва субъектони ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба вуҷуд меоянд, мефаҳмонад.

Зербоби дуюми боби дуум «Таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» номгузорӣ шудааст.

Тадқиқоти фазои ҳуқуқии кишвар нишон медиҳад, ки соҳаҳои ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии миллий дар рушди доимии эволюсионӣ қарор доранд, ки муносибатҳои нави ҷамъиятиро мустақам ва танзим мекунанд. Бо дарназардошти равишҳои мавҷудаи доктриналӣ, дар ибтидо ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бо низоми ҳуқуқи миллий робитаи зич доштанд ва баъдан бо рушди муносибатҳои ҳуқуқии миллий дар муносибатҳои байналмилалӣ ва ташкили гурӯҳи махсуси муносибатҳои ҷамъиятӣ, ҳуқуқи миллий дигар қодир набуд, ки ҳамаи унсурҳои асосии ҳуқуқи байналмилалии оммавино муттаҳид кунад ва ҳуқуқи байналмилалии хусусиро танзим кунад. Аз ин рӯ, зарурати таҳияи хусусиятҳои фарқкунанда ба миён омад, ки ду ин соҳаро аз ҳам ҷудо мекунанд.

Дар идома диссертант қайд мекунад, ки низоми ҳуқуқии кишвар дар шароити имрӯза аз ҷониби олимони ҳуқуқшинос аз рӯи ду меъери асосӣ: мавзӯ ва усули танзими ҳуқуқ ҷудо карда мешавад. Дар асоси ин меъёрҳо низоми ҳуқуқии Тоҷикистон ба соҳаҳои алоҳида тақсим шуда, соҳаҳои ҳуқуқро байни ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ тақсим менамояд.

Таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар умумияту фарқияти онҳо ифода мегардад. Робитаи ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар доштани мақсади ягона, яъне танзими муносибатҳои байналмилалӣ фаҳмида мешавад. Аммо бо чунин хусусиятҳо таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, вобаста ба предмет, усулҳо, субъект, объект, принципҳо, сарчашмаҳо, тарзи ҳалли бахшо, ҷавобгарӣ ва доираи амал он дида мешавад.

Зербоби сеюми боби дуум «Илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» номгузорӣ карда шудааст, ки муаллиф дар ин андеша қарор дорад: илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ таърихи начандон тӯлонӣ дорад ва ба доираи оилаи илмҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ шомил буда ва дар таҳқиқу омӯзиши муносибатҳои фаромиллии маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, мурофиавии маданӣ ва ғайраҳо ба замони истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон рост омадааст.

Таҳқиқи илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равияи “сивилистӣ”, “байналмилалӣ” ва “махсус” ба роҳ монда шуда ва ҷонибдоронии хешро ин равия доранд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои пасошуравӣ равияи сивилистии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҷӣ дар илм ва ҷӣ дар қонунгузорӣ ҳукмрон аст.

Муаллиф қайд менамояд, ки ташаккули илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истиқлолияти давлатӣ рабт дорад ва он аз ду марҳила, яъне давраи муосир аз соли 1991 то соли 2005 ва аз соли 2005 то имрӯзро дарбар мегирад.

Ҳамин тариқ, илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ таҷассумгари меъёрҳои ахлоқӣ, тарбиявӣ ва ҳуқуқии ҳар як давлату миллат буда, муайянкунандаи маҷмӯи меъёрҳои низомноки ҳуқуқӣ бо ҳам алоқаманде мебошад, ки муносибатҳои байналмилалии хусусиро мавриди омӯзиш ва таҳлил қароро дода, мақоми ҳуқуқии онро дар низоми илмҳои ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ мустаҳкам намуда, фаҳмида мешавад.

ХУЛОСА

Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ хулосаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Заминаҳои асосии пайдоиш ва рушди меъёрҳо ва падидаҳои ҷудогонаи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ аз аҳди қадим оғоз меёбад ва фарогири марҳилаҳои аҳди қадим, асрҳои миёна, замони шуравӣ ва истиқлолияти давлатӣ мебошад, вале дар аҳди қадим дар сарзамини тоҷикон, ҳукмрон низоми ҳуқуқи зардуштӣ ва дар ин давра муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқии фаромилӣ асосан дар танзими вазъи (статусӣ) ҳуқуқии хориҷиён, ки таъя ба анъанаю одатҳо, қонунгузории миллӣ ва шартномаҳои байналмилалии дутарафа дошт, фаҳмида мешуд. Вазъи ҳуқуқии хориҷиён асосан ба категорияҳои тоҷирон, сафирон, консулҳо ва хориҷиёне татбиқ мешуд, ки дорои ҳуқуқҳо ва дорои мақоми фахрӣ дар кишвари бегона будаанд ва хориҷиён ба гуруҳҳои –хориҷиёни муқаррарӣ ва хориҷиёни меҳмон тақсим мешуданд [5-М].

Дар баробари ин, дар ин давра муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷӣ дар Тоҷикистони таърихӣ аз муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ ҷудонопазир будаанд. Дар асрҳои миёна дар сарзамини тоҷикон низоми ҳуқуқи исломӣ ҳукмфармо буд ва танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ дар ин давра на дар асоси меъёрҳои коллизсионӣ, балки дар асоси меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ, яъне ҳуқуқи исломӣ ба роҳ монда шуда буд ва ҳатто дар Тоҷикистони баъдиинқилобӣ (солҳои 1920-1930) татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи исломӣ

дар бахши муносибатҳои оилавӣ, мерос, истифодаи замин, об ва ғ. дида мешуд [5-М].

Дар замони шуравӣ дар сарзамини тоҷикон муносибатҳои маҳдуд дар бахши рафтуомади хориҷӣ, сиёсати иқтисоди хориҷӣ ва савдои хориҷӣ роҳандозӣ шуда буд, ки чунин вазъ таъсиргузор ба муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқии фаромиллӣ буд, вале новобаста аз чунин вазъ қонунгузорию маданӣ, меъёрҳо дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсурҳои хориҷӣ муқаррар шуда буд [1-М].

Дар замони муосир рушди ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низомии ҳуқуқи миллӣ бо бадаст овардани истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон робитаи ногуфтаи дорад. [5-М].

Бояд қайд кард, ки дар шароити муносибатҳои иқтисоди бозоргонӣ ва эълон намудани сиёсати дарҳои кушода, ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар таъмини қонуниятҳои тартиботи ҳуқуқӣ нақши калидиро дорад. Зеро, дар ҷомеаи муосир, бе истифодаи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ таъмини рафтори дурусти иштирокдорони он ва додани кафолати ҳуқуқӣ ба субъектони он ғайримمкон аст.

2. Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ на чун соҳаи комплекси ҳуқуқ, балки ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои маҷмуи меъёрҳои мураккаби ҳуқуқӣ (меъёрҳои коллизсионӣ, моддӣ-ҳуқуқӣ ва ягона (унификатсионӣ)-и ҳуқуқӣ) буда, муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқиро бо унсурҳои хориҷӣ танзим ва манфиатҳои иштирокчиёни онҳоро ҳифз менамоянд. Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ, аз маҷмуи меъёрҳои мураккаби ҳуқуқӣ иборат аст, ки муносибатҳои молу мулкӣ ва шахсии ғайри молумулкӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, робитаҳои иқтисоди хориҷӣ, илмӣ-техникӣ, фарҳангӣ, соҳибкорӣ, нақлиёт, сайёҳӣ, сармоягузорӣ дар бахши хусусӣ, муҳофизати маданӣ ва иқтисодӣ, иҷрои супоришҳои судӣ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва дигар масъалаҳо, ки қисми таркибии ҳуқуқи байналмилалӣ хусусиро бо унсурҳои хориҷӣ танзим мекунад, фаҳмида мешавад [3-М].

3. Ташаккули ҳуқуқ дар навъҳои “ҳуқуқи хусусӣ” ва “ҳуқуқи оммавӣ” ва таносуби онҳо дар раванди ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низомии ҳуқуқи миллӣ таъсиргузор аст. Зеро навъбандии ҳуқуқ ба “ҳуқуқи хусусӣ” ва “ҳуқуқи оммавӣ” дар муайян кардани табиати ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ нақши калидӣ дорад, гарчанде, ки дар қонунгузорию маданӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ дар танзими муносибатҳои фаромиллӣ васеъ истифода мешавад, вале ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ба навъи ҳуқуқи хусусӣ шомил аст, аз ҷумла истифодаи падидаҳои татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ, шахрвандӣ, реторсия, қайду шарт оид ба тартиботи оммавӣ,

тарафайн, бандубасти ҳуқуқӣ ва ғайра истифода мешавад, ки онҳо ин соҳаи ҳуқуқро аз дигар навъҳои анъанавии ҳуқуқ ҷудо намуда мавқеи онро ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи миллии муайян месозад [3-М].

4. Предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бо ду мазмун васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад. Танзими муносибатҳои фарромиллии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар радифи Кодекси маданӣ, кодексҳои оилавӣ, меҳнатӣ, муҳофизати маданӣ, қонунҳои ҷудогона ва санадҳои ҳуқуқи байналмилалие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст ширкат менамоянд. Дар маҷмӯъ, дар низоми ҳуқуқи кишвар предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ фаҳмиши васеъро ба бор овардааст, зеро танзими муносибатҳои фаромиллии хусусӣ дар асоси қонунгузори соҳаҳои гуногун бо назардошти предмети ягонаи усулҳои хос танзим мегардад. Ҳамин тариқ, предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусиро муносибатҳои хусусию ҳуқуқие, ки баини шахсони воқеию ҳуқуқии кишварҳои гуногун ба вуқӯъ омадаанд, ташкил ва танзим менамояд [4-М].

Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои усулҳои (метод)-ҳои коллизсионӣ-ҳуқуқӣ, моддӣ-ҳуқуқӣ ва ягона (унификатсия) мебошад, ки тавассути онҳо танзими хоси муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсурҳои хориҷӣ амалӣ мегардад, ки дорои предмети табиат ва мазмуни хеш аст, ки бо чунин назардошт, истифода ва татбиқи се усул (метод) дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ногузир мебошад [4-М].

5. Омӯзиши таҳлили хусусиятҳои фарқкунандаи муносибатҳои ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар умумияту доираи амалӣ онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дида мешавад. Робитаи ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар доштани мақсади ягона, яъне танзими муносибатҳои байналмилалӣ дида мешавад. Инчунин таносуби ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ва ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ вобаста ба предмет, усулҳо, объект, субъект, сарчашмаҳо, танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, тарзи ҳалли баҳсҳо, ҷавобгарӣ ва доираи амалӣ онҳо фаҳмида мешавад.

6. Илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносии Ҷумҳурии Тоҷикистон таърихи начандон тӯлонӣ дорад ва ба доираи илмҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ шомил мебошад ва дар таҳқиқи омӯзиши муносибатҳои фаромиллии маданӣ-ҳуқуқӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, муҳофизати маданӣ ва ғайра ифода мегардад.

Илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ таҷассумгари меъёрҳои ахлоқӣ, одатӣ ва ҳуқуқии ҳар як давлату миллат буда, муайянкунандаи маҷмӯи меъёрҳои низомноки ҳуқуқӣ бо ҳам алоқаманде мебошад, ки

муносибатҳои байналмилалии хусусиро мавриди омӯзиш ва таҳлил қароро дода, мақоми ҳуқуқи онро дар низоми илмҳои ҳуқуқи миллии пурра мегардонад. [1-М].

Илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба низоми ҳуқуқи миллии кишварҳои гуногун алоқамандии ноғусастани дорад. Зеро меъёри ҳуқуқӣ, муносибатҳои ҳуқуқӣ, принципҳои ҳуқуқӣ, сарчашмаҳои ҳуқуқ, падидаҳои ҳуқуқ, предмет ва усулҳои ҳуқуқ ва ғайраҳо дар доираи илмҳои ҳуқуқи миллии маҳдуд нагардида, таҳқиқи дигар илмҳои ҷаҳони муосиро бо унсури хориҷии худ мавриди омӯзиш қарор дода, мавқеи ҳуқуқи худро дар низоми ҳуқуқи миллии мустақкам мегардонад [2-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ:

Дар асоси омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни диссертатсия, муаллиф баҳри тақмили қонунгузории амалкунанда пешниҳодҳои зерин манзур менамояд:

1. Бо назардошти амали меъёрҳои Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нисбат ба муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайри молумулкӣ паҳн мегарданд, мувофиқи мақсад аст, ки вобаста ба хусусиятҳо ва функцияи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар асоси таҷрибаи дигар давлатҳои таҳлилгардида, пешниҳод менамоем, ки «Кодекси байналмилалии хусусии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва қабул карда шавад ва ҳамаи меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ ва дигар меъёрҳои, ки бо унсури хориҷӣ мураккаб гардидаанд, дар як санади меъёри ҳуқуқӣ мутаҳхид карда шаванд.

2. Дар моддаи 1306 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳуқуқи дар муносибатҳои ҳуқуқи маданияи дорои унсури хориҷӣ татбиқшаванда» муқарар карда шудааст, ки он дар мазмуну мафҳуми муносибатҳои байналмилалии хусусӣ аз ҷиҳати интиҳоби меъёри ҳуқуқ намебошад. Бинобар ин, зарур мешуморем, ки номи моддаи мазкур ба номи «Муайян кардани ҳуқуқҳои, ки дар муносибатҳои маданӣ бо унсури хориҷӣ татбиқ мегардад» иваз карда шавад, зеро дар танзими муносибатҳои байналмилалии хусусӣ судья ва дигар мақомотҳои ваколатдор меъёри ҳуқуқро муайян карда метавонад, ки таҷрибаи давлатҳои таҳқиқшаванда аз мақсад дур нест.

3. Сархати 1-уми моддаи 1306-и Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чунин мазмун мувофиқи мақсад аст: «Истифодаи қонунгузории маданӣ дар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ, шахсони бешаҳрванд, шахсони ҳуқуқи хориҷӣ ё ташкилотҳои байналмилалие, ки дар асоси меъёрҳои муқаррар гардидаи ҳамин кодекс, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқи ҷумҳурӣ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, одатҳои, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф

мекунад ва дар асоси созишномаи тарафҳо муайян карда мешавад, танзим карда мешаванд».

4. Инчунин, ба моддаи 1306 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми дигар илова кардан мувофиқи мақсад аст. “Муайян кардани ҳуқуқи уҳдадорӣ, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ бо иштироки шахси воқеӣ (шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд), шахси ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахси ҳуқуқии хориҷӣ, ташкилотҳо, созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ ва давлатҳо ки дар муносибатҳои мазкур бо унсури хориҷӣ иштирок менамоянд татбиқ мегардад”.

5. Фасли VIII (боби 22, моддаҳои 168-177)-уми Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Истифодаи қонунҳои оила дар муносибатҳои оилавӣ бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд» бахшида шудааст, ки муқаррароти фасли мазкур натавонанд ба вазъи ҳуқуқии оилавии шахси воқеӣ хориҷӣ (шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд), балки фарогири муносибатҳои оилавиро нисбати шаҳрвандони Тоҷикистон берун аз кишвар тибқи (моддаҳои 168, 169 (банди 1), 171 (банди 2)) дар бар мегирад. Бояд қайд намуд, ки чунин ҳолат мутобикат накардани ном ва муқаррароти фасл ба моддаҳои мазкур мебошад.

Аз ин лиҳоз, матни боби 22-уми Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон “истифодаи қонунгузорию никоҳ ва оила дар муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ нисбати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд татбиқ мегардад” номгузорӣ карда шавад, зеро мувофиқ ба муқаррароти моддаҳои 167-177 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи

Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон ба таъбиқ расидаанд:

[1-М]. Абдуллозода, Ё.М. Ташақули ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2016. – №2/5 (207). – С. 231-235; ISSN 2413-5151.

[2-М]. Абдуллозода, Ё.М. Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2017. – №1. – С. 217-221; ISSN 2413-5151.

[3-М]. Абдуллозода, Ё.М. Таносуб байни ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №3. – С. 211-218; ISSN 2413-5151.

[4-М]. Абдуллозода, Ё.М. Предмет ва усулҳои танзими ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №6. – С. 221-228; ISSN 2413-5151.

[5-М]. Раҷабзода, М.Н., Абдуллозода, Ё.М. Пайдоиш ва рушди ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Н. Раҷабзода, Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №7. – С. 199-205; ISSN 2413-5151.

[6-М]. Абдуллозода, Ё.М. Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №7. – С. 248-253; ISSN 2413-5151.

[7-М]. Абдуллозода, Ё.М. Хусусиятҳои меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ дар танзими муносибатҳои байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №4 (56). – С. 156-162; ISSN 2410-2903.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[8-М]. Абдуллозода, Ё.М. Пайдоиши илми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Маводи III конференсияи илмӣ-амалии олимони ҷавони ДМТ, баҳшида ба «рӯзи ҷавонони Тоҷикистон» – 23 май ва «Бистсолаги омӯзиш ва рӯшди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (солҳои 2020-2040) (ш. Душанбе, 18-19 майи соли 2023). – Душанбе, 2023. – С. 228-241.

[9-М]. Абдуллозода, Ё.М. Усулҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмю амалии «Илм ва таҳсилот: тамоюлҳои рушд дар ҷомеаи иттилоотӣ» баҳшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ш. Душанбе, ноябри соли 2023). – Душанбе, 2023. – С. 409-415.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҶО)

I. Санадҳои меърии ҳуқуқӣ ва расмӣ:

[1]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурӣ» аз 21 декабри соли 2021. – Душанбе: Шарқи озод, 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/29823> (санаи мурочиат: 12.06.2024).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълимӣ:

[2]. Ануфриева, Л.П. Международное частное право [Текст]. Том 1. Общая часть / Л.П. Ануфриева. – М.: БЕК, 2000. – 288 с.

[3]. Богуславский, М.М. Международное частное право [Текст]: учебник / М.М. Богуславский. – М.: Норма-ИНФРА-М, 2016. – 672 с.

[4]. Вельяминов, Г.М. Международное право: опыты [Текст] / Г.М. Вельяминов. – М.: Статут, 2015. – 1006 с.

[5]. Гетман-Павлова, И.В. Международное частное право [Текст]: учебник / И.В. Гетман-Павлова. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 752 с.

[6]. Гаюров, Ш.К. Ҳуқуқи молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: китоби дарсӣ / Зери таҳрири умумии номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Шохонасиридинов Н.Ш. – Душанбе: «Сино», 2005. – 216 с.

[7]. Ерпылева, Н.Ю. Международное частное право [Текст]: учебник / Ерпылева Н.Ю. – М.: Проспект, 2004. – 560 с.

[8]. Иншакова, А.О. Международное частное право [Текст]: учебник / А.О. Иншакова. – М.: РУДН, 2011. – 374 с.

[9]. Лунц, Л.А. Курс международного частного права. Общая часть [Текст] / Л.А. Лунц. – М.: Юрид. Лит., 1973. – 384 с.

[10]. Лунц, Л.А. Курс международного частного права. Особенная часть [Текст] / Л.А. Лунц. – М.: Юрид. Лит., 1975. – 504 с.

[11]. Каримзода, Ш.К. Ҳуқуқи Тоҷикистони муосир [Матн]: маҷмуи мақолаҳои илмӣ. Қисми 4 / Ш.К. Бадалов. – Душанбе, 2017. – 186 с.

[12]. Кудашкин, В.В. Правовое регулирование международных частных отношений: монография [Текст] / В.В. Кудашкин. – СПб.: Изд-во Р. Аслонова «Юридический центр Пресс», 2004. – 378 с.

- [13]. Қодиркулов, Х.Р. Проблемы правового регулирования трудовых отношений с иностранным элементом [Текст] / Х.Р. Қодиркулов. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 189 с.
- [14]. Қодиров, Н.А. Одатҳо ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи байналмилалӣ ҳусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / Н.А. Қодиров. – Душанбе: Типография ТНУ, 2020. – 172 с.
- [15]. Қурбонов, Қ.Ш., Гаффорзода, И.Ф. Ҳуқуқи граждани. Қисми 1 [Матн]: китоби дарсӣ [Матн] / Қ.Ш. Қурбонов, И.Ф. Гаффорзода. – Душанбе: Донишварон, 2017. – 504 с.
- [16]. Маҳмудзода, М.А., Менглиев, Ш.М. Ҳуқуқи ҳусусии римӣ [Матн] / М.А. Маҳмудзода, Ш.М. Менглиев. – Душанбе: ЭР-граф, 2013. – 158 с.
- [17]. Менглиев, Ш.М. Международное частное право [Текст]: учебник / Ш.М. Менглиев. – Душанбе: ТНУ, 2013. – 736 с.
- [18]. Мирзоев, А.М. Аҳдҳои иқтисодии хориҷӣ: масоили назариявӣ [Матн]: монография / А.М. Мирзоев. – Душанбе: «ЭР-граф», 2017. – 152 с.
- [19]. Мартенс, Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов [Текст] в 2 т. Т. 2. / Ф.Ф. Мартенс. – М.: Зерцало-М, 2014. – 428 с.
- [20]. Международное частное право [Текст] / Под общей редакцией профессора Г.К. Матвеева. – Киев: «Вища школа», 1985. – 172 с.
- [21]. Международное частное право [Текст]: учебник / Под ред. М.А. Сарсембаев. – Алматы: Гылым, 1996. – 284 с.
- [22]. Насриддинзода, Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: воситаи таълимӣ / Э.С. Насриддинзода. – Душанбе: Меҳрона, 2019. – 204 с.
- [23]. Раҳимзода, М.З. Фаъолияти соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария ва танзими ҳуқуқӣ [Матн]: монография / М.З. Раҳимзода. – Душанбе, 2018. – 392 с.
- [24]. Раҳмон, Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ (дастовард ва мушкилиҳои татбиқи ҳуқуқи инсон дар мизони гуногунрангии фарҳангӣ ва ҳуқуқи олам) [Матн]: монография / Д.С. Раҳмон. – Душанбе: ЭР-граф, 2021. – 344 с.
- [25]. Раджабов, М.Н. Гражданско-правовой статус иностранцев в Республике Таджикистан [Текст] / М.Н. Раджабов. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 178 с.

- [26]. Сафарзода, Б.А. Международные стандарты в области прав человека: история и современность [Текст] / Б.А. Сафарзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 324 с.
- [27]. Сарсембаев, М.А. Международно-правовые отношения государств Центральной Азии [Текст] / М.А. Сарсембаев. – Алматы, 1995. – 285 с.
- [28]. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: «Сино», 2018. – 784 с.
- [29]. Сулаймонов, Ф.С. Международное частное право: комментарий к разделу VII Гражданского кодекса Республики Таджикистан [Текст] / Под. ред. М.З. Раҳимов. – Душанбе: Истеъдод, 2011. – 160 с.
- [30]. Сулейменов, М.К. Избранные труды по гражданскому праву [Текст] / М.К. Сулейменов. – М.: Статут, 2006. – 587 с.
- [31]. Тагаева, С.Н. Брак и развод в отношениях международного характера (по материалам Республики Таджикистан) [Текст] / Тагаева С.Н. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 142 с.
- [32]. Тагаева, С.Н. Семейно-правовая ответственность: коллизионные проблемы [Текст] / Тагаева С.Н. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 178 с.
- [33]. Тоҳиров, Ф.Т. Инкишофи ҳуқуқ дар Тоҷикистон [Матн] / Ф.Т. Тоҳиров. – Душанбе: Ирфон, 1994. – 260 с.
- [34]. Усманов, О.У. Становление советского гражданского права в Таджикистане [Текст] / О.У. Усманов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 156 с.
- [35]. Усенко, Е.Т. Очерки теории международного права [Текст] / Е.Т. Усенко. – М.: Норма, 2008. – 240 с.
- [36]. Федосеева, Г.Ю. Международное частное право [Текст]: учебник / Г.Ю. Федосеева. – М.: Остожье, 1999. – 296 с.
- [37]. Худоёрзода, Б.Т., Маҳмудзода, М.А., Ҳуқуқи оилавии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: китоби дарсӣ / М.А. Маҳмудзода, Б.Т. Худоёрзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2015. – 492 с.
- [38]. Холиқзода, А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон [Матн]: воситаи таълимӣ / А.Ф. Холиқзода. – Душанбе: «Эр-граф», 2014. – 380 с.

[39]. Ҳукуки байналмилалии хусусӣ [Матн]: воситаи таълимӣ / Мухарирони масъул: н.и.х. дотсент М.Н. Рачабзода ва н.и.х. дотсент А.М. Мирзоев. – Душанбе: «Эр-граф», 2018. – 264 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

[40]. Раджабов, С.А. Генезис и сущность международного права в древнем мире [Текст] / С.А. Раджабов // Академический юридический журнал. – 2014. – №4 (12). – С. 68-81.

[41]. Храбсков, В.Г. О концепции гражданско-правового характера отношений в международном частном праве и некоторых дискуссионных вопросах хозяйственного права [Текст] / В.Г. Храбсков // Государство и право. – 1997. – №12. – С. 88-95.

[42]. Шумилов, В.М. Международное право [Текст]: учеб. / В.М. Шумилов. – М.: ТК Велби, 2009. – 190 с.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

[43]. Абдулхонов, Ф.М. История судопроизводства досоветского Таджикистана: историко-правовое исследование [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Абдулхонов Файзали Махмудович. – Душанбе, 2011. – 190 с.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 347/347.8+336:34+347.6+341.5(575.3)

ББК: 67.99(2точик)3+67.404+67.404.4+67.412.2

А – 14

АБДУЛЛОЗОДА ЁКУБ МАХМАДИСУФ

**МЕСТО МЕЖДУНАРОДНОГО ЧАСТНОГО
ПРАВА В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертация выполнена на кафедре международного права юридического факультета Таджикского национального университета.

Научный руководитель: Раджабзода Махмадиёр Носир – кандидат юридических наук, Ректор Педагогического института Таджикистана в Раштском районе.

Официальные оппоненты: Раупова Манзура Турсуновна – доктор юридических наук, профессор кафедры гражданского и экономического права Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан;

Аминова Фарида Махмадаминовна – доктор юридических наук, доцент, заведующий кафедры международного права и сравнительного правоведения юридического факультета Российско-Таджикский (Славянский) университет.

Ведущее учреждение: Образовательное учреждение высшего профессионального образования «Международный университет туризма и предпринимательство Таджикистана» (г. Душанбе).

Защита диссертации состоится «29» апреля 2025 года, в 10⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета 6Д.КОА-018 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, зал диссертационного совета юридического факультета).

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в Центральной научной библиотеке Таджикского национального университета по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17.

Автореферат разослан: «___» _____ 2025 года.

Ученый секретарь диссертационного совета,
кандидат юридических наук, доцент

 эдиров Н.А.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Ключевую роль в формировании и развитии международного частного права (далее по тексту – МЧП) в правовую систему страны сыграла государственная независимость Таджикистана. Наша страна провозгласила политику «открытых дверей» в качестве основы построения международных отношений и в рамках её реализации установила с большинством стран мира добрососедские отношения и многостороннее взаимовыгодное сотрудничество в различных областях. Это способствовало в том числе и развитию отношений с иностранным элементом, что является велением времени. С этой точки зрения МЧП как самостоятельная отрасль права формируется в национальной правовой системе на основе норм национального и международного права. В этой, связи, возникает потребность в определении и установлении его правового места в регламентации частноправовых отношений с иностранным элементом.

Особенности развития национального государства были изложены в Послании Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 21 декабря 2021 года «... именно благодаря самоотверженному труду народа, в этот период благодаря самоотверженному труду дорогого народа Таджикистана, всесторонней поддержке всех граждан, будь то стар или млад, осуществляемой руководством государства и Правительства политики, мы смогли устранить множество социально-экономических трудностей и создать мирную страну, устойчивыми шагами идущую вперед, к прогрессу»¹.

Действительно, Республика Таджикистан в кратчайшие сроки после приобретения своей независимости посредством реализации различных государственных программ, смогла выйти из перечня государств с отсталой экономикой и стало занимать ведущие места в числе стран с развивающейся экономикой, что является результатом правильного обеспечения правовых гарантий внешнеэкономической деятельности, организации и создания благоприятных условий для отечественных и зарубежных инвесторов, а также правового регулирования общественных отношений с иностранным элементом.

Исследуемая отрасль права имеет свой место и эффективную роль в правовой системе каждой страны, исследование и изучение которой способствует укреплению государственности, развитию

¹ См: Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики Республики» от 21 декабря 2021 года. Душанбе: Шарки озод, 2022-С.45.

законодательства, защите и повышению международного престижа государства.

МЧП с XIV в. представляло интерес для ученых различных стран, в XIX в. его изучение и разработка велись в России, а в конце XX в. - в Республики Таджикистан.

МЧП как самостоятельная отрасль права находится на стадии становления, но независимо от такой ситуации имеет научное и практическое значение для независимого Таджикистана, поскольку Республика Таджикистан, исходя из своих национальных интересов, в процессе глобализации, экономической интеграции, миграции, развития науки и техники, следуя своей цели политики открытых дверей, поставило изучение международного частного права на современном этапе в качестве приоритетного направления в системе юридической науки страны.

При этом следует отметить два подхода к регулированию исследуемого вопроса. Первым подходом (цивилистический) находит свое отражение в гражданском законодательстве и может трактоваться как узкий подход. На ряду с этим данная категория получила широкую трактовку в рамках семейного, трудового, предпринимательского, финансового и гражданско-процессуального законодательства.

Государственная независимость исходя из современных потребностей рыночной экономики и в соответствии с национальными интересами, создала условия для формирования и развития правовых основ функционирования государства. В этом контексте не является исключением и формирование МЧП. Его формирование и эволюция в системе отечественного права, приходится на последнее тридцатилетие, т.е. его период государственной независимости. При этом, следует указать, что регулирование общественных отношений с иностранным элементом имеет долгую историю. Формирование законодательства в сфере регулирования общественных отношений с иностранным элементом связано с государственной независимостью Республики Таджикистан.

Эта тема актуальна с точки зрения научных требований современного права страны, и ее изучение и анализ будут способствовать развитию юридической науки и законодательства страны. В исследованиях отечественных ученых были изучены различные стороны международного частного права, которые не были проанализированы и рассмотрены на должном уровне. Этот факт указывает на актуальность и своевременность проведения научных исследований по определению места МЧП в правовой системе Республики Таджикистан.

Степень исследования научной темы. Теоретическую основу диссертационного исследования определяет сущность международного частного права. Вопросам международного частного права посвящены

научные труды отечественных ученых исследователей, таких как Ш.К. Гаюров [2], Ш.К. Каримзода [3], Х.Р. Кодиркулов [4], Н.А. Кодиров [5], К.Ш. Курбонов [107], М.А. Махмудзода [116], Ш.М. Менглиев [129], А.М. Мирзоев [132], Э.С. Насриддинзода [138], М.З. Рахимзода [154], Д.С. Рахмон [155], М.Н. Раджабзода [151; 202], С.А. Раджабов [239], Б.А. Сафарзода [161], Ф.С. Сулаймонов [172], С.Н. Тагоева [178; 179], Ф.Т. Тохиров [186], О.У. Усмонов [191], А.Г. Холикзода [201], Б.Т. Худоёрзода [120], Р.Ш. Шарофзода [166] и других.

А также место международного частного права в системе права была предметом исследований в работах зарубежных ученых, таких Л.П. Ануфриева [33], М.М. Богуславский [50], Г.М. Виляминов [62], И.В. Гетман-Павлова [69], Н.Ю. Ерпилева [84], А.О. Иншакова [92], В.В. Кудашкин [105], Л.А. Лунс [112; 113], В.Г. Матвеева [125], Ф. Мартенс [119], И.С. Перетерского [237], М.А. Сарсембаев [127; 160], М.К. Сулейманов [174], Е.Т. Усенко [190], Г.Ю. Федосеева [197], В.Г. Храбсков [253], В.М. Шумилов [213] и других.

Также, в диссертационном исследовании изучены и проанализированы особенности исторических памятников таджикского народа, правовая система зороастризма, мусульманская система права, система частного римского права, советская правовая система, Конституция Республики Таджикистан, нормы Гражданского кодекса Республики Таджикистан, а также положения Трудового кодекса, Семейно, Гражданского процессуального и экономического кодексов, нормативные правовые акты и иные подзаконные нормативные правовые акты.

Следует отметить, что в рамках системы юридических наук место международного частного права был исследован рядом отечественных и зарубежных ученых. Однако в Республике Таджикистан до сих пор нет научной работы на диссертационном уровне. Поэтому данная диссертация направлена на устранение существующих недостатков в системе национального права. Эта тема актуальна с точки зрения требований современной юридической науки страны, и ее изучение и анализ будут способствовать развитию юридической науки и законодательства страны.

Связь исследования с программами или научными темами. Данная диссертация выполнена в рамках перспективной программы научно-исследовательской работы кафедры международного права юридического факультета Таджикского национального университета и состоит из двух этапов: первый этап-2015-2020 годы, а второй этап 2020-2025 годы на тему «Актуальные проблемы теории и практики международного частного права».

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Цель диссертационного исследования состоит в необходимости проведения научного анализа теоретических и практических, проблем вытекающих из содержания национальных и международных актов, и которое включает в себя поиск путей решений, предложений и рекомендаций по совершенствованию самостоятельной области права и законодательства.

Диссертантом определены основные особенности появления, становления, понятие, предмет, методы, соотношение развития науки и место международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан.

Задачи исследования. Для достижения поставленных целей автор в данном диссертационном исследовании поставил перед собой следующие задачи:

- возникновении и формировании международного частного право в различных этапах истории Таджикистан;
- разработка понятия и сущности МЧП в Республике Таджикистан;
- рассмотрение особенностей соотношения категорий «частное право» и «публичное право» и их значимость для формирования отрасли права в правовой системе Республики Таджикистан;
- определить анализирует в узком и широком смысле предмета МЧП и определение ее методов в регулировании общественных отношений с иностранным элементом в Республике Таджикистан;
- изучение и анализ общих и отличительных особенностей отношений МПП и МЧП Республике Таджикистан;
- цель и эволюция тенденции науки МЧП в Республике Таджикистан.

Объект исследования являются вопросы правового регулирования общественных отношений с иностранным элементом, включая МЧП как самостоятельной отрасли права в национальной правовой системе.

Предмет исследования. Взгляды и суждения ученых, их мнения, точки зрения, концепции, выводы и категории, относящиеся к МЧП в системе национального и международного права.

Этап, место и период исследования. Данное диссертационное исследование охватывает три этапа становления международного частного права в системе национального права: 1) становление и развитие международного частного права от древнейших времен до советского периода; 2) формирование международного частного права в системе национального права в советский период; 3) развитие международного частного права в период государственной независимости, которое включает два этапа: 1) после приобретения

государственной независимости с 1991 по 2005 год; и 2) с 2005 по настоящее время.

В рамках диссертационного исследования рассмотрены проблемы регулирования международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан в соответствии с законодательством РТ. Сравнительно-правовой анализ законодательства РТ с законодательством иностранных государств и международно-правовыми актами, признанными Таджикистаном, был проведен на должном уровне и дополнил содержание и суть работы. Период диссертационного исследования охватывает 2015-2024 годы.

Теоретические основы исследования. Диссертация была написана на основе теоретико-научной работы отечественных и зарубежных ученых, таких как Гаюров Ш.К., Курбонов К.Ш., Кодиркулова Х.Р., Кодирова Н.А., Каримзода Ш.К., Мирзоева А.М., Махмудзода М.А., Менглиева Ш.М., Насриддинзода Э.С., Рахмона Д.С., Раджабзода М.Н., Рахимзода М.З., Раджабова С.А., Сафарзода Б.А., Сулаймонова Ф.С., Тагоевой С.Н., Тохирова Ф.Т., Усмонова О. У., Худоёрзода Б.Т., Холикзода А.Г., Шарофзода Р.Ш., Ерпилева Н.Ю., Матвеева В.Г., Лунц Л.А., Перетерский И.С. а также специальных вопросов международного частного права в системе национального права, рассмотренные учеными Морева Р.Б., Ануфриевой Л.П., Гетман-Павловой И.В., Кузнецовым М.Н. Храбсковым В.Г. и других.

Методологические основы исследования. В данной диссертации использованы общие, специальные и отраслевые методы. К ним относятся, в частности, общие методы научного восприятия, диалектические, формально-логические, систематические, научное прогнозирование и логические методы наблюдения, анализа и синтеза. Применялись специальные научно-правовые методы: историко-правовые, функциональные и сравнительно-правовые методы, методы лингвистического анализа. К отраслевым методам также входят материально-правовые, коллизионно-правовые и унификационно-правовые методы.

Эмпирическая база. В процессе исследования диссертации автор с целью правильного определения законодательной практики Республики Таджикистан в области применения норм международного частного права уделяет особое внимание судебной практике и официальной статистике. Проведен анализ судебной практики судов республики.

Диссертация представлена в результате анализа законодательства Республики Таджикистан, международных актов и законодательства зарубежных стран. Также, будет способствовать развитию национальной системы права и науки, обеспечению

единообразного применения законодательства судами, и иными органами и учреждениями.

Научная новизна исследования выражается в том, что данная диссертация является первым научным исследованием по вопросам правовой регламентации международных частных отношений в правовой системе страны. В данной диссертационной работе всесторонне изучены различные аспекты регламентации МЧП в правовой системе Республики Таджикистан. По результатам завершённых исследований диссертантом на защиту внесены актуальные предложения по совершенствованию законодательства Республики Таджикистан, приведены обоснованные взгляды и мнения, способствующие развитию данной области в системе национального права. Представленные ниже автором положения, также отражают новизну работы.

На защиту представлены следующие научные положения, которые отражают новизну исследования:

1. По итогам проведенного исследования, автор эволюционный процесс формирования МЧП в Таджикистане подразделяет на три этапа: - 1) с древнейших времен до советского периода; 2) советский период; 3) период независимости. В свою очередь, период независимости следует подразделить на два подэтапа – с 1991 и по 2005 годы и с 2005 года по настоящее время (после принятия третьей части Гражданского кодекса Республики Таджикистан).

2. В ходе анализа основных элементов понятия (концепции) МЧП были определены следующие особенности МЧП:

а) МЧП выступает в качестве самостоятельной правовой отрасли РТ, а не как комплексная отрасль;

б) МЧП состоит из совокупности сложных правовых норм (коллизийных норм, материально-правовых норм и единых (унификационных) правовых норм регулирующих общественные отношения с иностранным элементом и охраняющий их интересы.

3. Исторически эволюция права происходила в русле его деления на «частное» и «публичное» право, при котором данная особенность внесла свое непосредственное влияние на МЧП в системе национального права.

4. На основе изучения существующей литературы автор пришел к выводу, что предмет МЧП понимается в двух смыслах – широком и узком.

В рамках первой трактовки предмет МЧП состоит из совокупности правовых норм, регулирующих международные частные отношения с иностранным элементом. Вторая трактовка сужает предмет МЧП до регулирования имущественных и личных неимущественных отношений с иностранным элементом.

МЧП рассматривается как самостоятельная отрасль права в правовой системе Республики Таджикистан, имеющая свой предмет, метод, субъект, объект, принципы, источники и др., регулирующая общественные отношения с иностранным элементом.

5. Соотношение МПП и МЧП определяется исходя из их единой цели - регламентация международных отношений, отличии предмета, методов, субъектов, объектов, принципов, источников, способа разрешения споров, подотчетности и сферы действия.

6. Изучение МЧП в системе юридических наук Таджикистана имеет длительную историю и входит в сферу «частно-правовых» наук, которая направлена на изучение транснациональных, семейных, трудовых, гражданском и иных отношений. Становление науки МЧП в Республике Таджикистан связано с государственной независимостью и состоит из двух этапов - с 1991 года по 2005 год и с 2005 года по настоящее время.

В целях совершенствования действующего законодательства, изучение его различных аспектов свидетельствует о целесообразности внесения следующих изменений и дополнений:

1. Принимая во внимание действие норм Гражданского кодекса Республики Таджикистан, распространяемых в отношении имущественных и личных неимущественных отношений, целесообразно в зависимости от особенностей и функции международного частного права на основе опыта других проанализированных государств предложить разработать и принять «Кодекс международного частного права Республики Таджикистан» и все нормы гражданского, семейного, трудового и других прав, которые регулируют отношения с иностранным элементом объединить в данном кодексе.

2. Статья 1306 Гражданского кодекса Республики Таджикистан предусматривает «Право, применяемое в гражданско-правовых отношениях с иностранным элементом», которое не является правовой нормой в контексте международных частных отношений с точки зрения выбора нормы. Поэтому мы считаем необходимым, чтобы название данной статьи было изменено на «Определение прав, реализуемых в гражданских отношениях с иностранным элементом», поскольку в регулировании международных частных отношений судья и другие уполномоченные органы могут определить норму права, что является целесообразным с точки зрения практики исследуемых государств.

3. Абзац 1 статьи 1306 Гражданского Кодекса Республики Таджикистан предлагается изложить в следующей редакции: «Применение гражданского законодательства в международных частноправовых отношениях с участием иностранных граждан, лиц без гражданства, иностранных юридических лиц или международных

организаций, регламентируется настоящим Кодексом, иными нормативными правовыми актами Республики Таджикистан, международными актами, признанными Таджикистаном, обычаями, признаваемыми Республикой Таджикистан и определяемыми соглашением сторон».

4. Целесообразным является включение в статью 1306 Гражданского кодекса Республики Таджикистан отдельную часть со следующим содержанием «Определение прав и обязанностей, участвующих в международных частноправовых отношениях применяется с участием физических лиц (граждан Республики Таджикистан, иностранных граждан и лиц без гражданства), юридических лиц Республики Таджикистан, иностранных юридических лиц, организаций, международных и региональных организаций и государств, участвующих в данных отношениях с иностранным элементом».

5. Раздел VIII (Глава 22, статьи 168-177) Семейного кодекса Республики Таджикистан «Применение семейного законодательства в семейных отношениях с участием иностранных граждан и лиц без гражданства» посвящен тому, что положения настоящего раздела касаются не только семейно-правового статуса иностранных физических лиц (иностранного гражданина и лица без гражданства), но и охвата семейных отношений в отношении граждан Таджикистана за пределами страны в соответствии со статьями 168, 169 (ч. 1), 171 (ч. 2). Следует отметить, что такой случай является несоответствием названия и положений раздела настоящей статье.

В связи с этим предлагаем переименовать название главы 22 Семейного кодекса Республики Таджикистан на «Применение брачного и семейного законодательства в международных отношениях к гражданам Республики Таджикистан, иностранным гражданам и лицам без гражданства», поскольку оно будет соответствовать положениям статей 167-177 Семейного кодекса Республики Таджикистан.

6. Следует отметить, что раздел VIII Семейного кодекса Республики Таджикистан не отражает сущность семейных отношений с участием граждан Республики Таджикистан, иностранных граждан и лиц без гражданства. Поэтому предлагается заменить названия данного раздела на «Семейные права граждан в международных частных отношениях». Также предлагается заменить название раздела V Гражданско-процессуального кодекса на «Процессуальные права граждан в международных частных отношениях»

Теоретическое и практическое значение исследования. Результаты проведенного автором исследования теоретически и практически будут способствовать развитию международных частных отношений в системе национального права. Таким образом,

предложения и достижения автора в результате научной работы могут в дальнейшем создать научную основу для совершенствования системы национального права, законодательства и развития данной области.

Также материалы диссертации могут широко использоваться при подготовке в законодательной и правотворческой деятельности, преподавании учебной дисциплины международное частное право, специальных курсов по международному частному праву, при самостоятельной работе, написании дипломных, магистерских, диссертационных работ и др.

Степень достоверности результатов исследования. Достоверность результатов исследования основывается на объективном анализе теоретических и практических исследований международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан, всестороннем теоретическом и практическом анализе особенностей международного частного права, получивших признание в науке результатов и выводов, таких как: концепции, научные и практические идеи и рекомендации автора, научные точки зрения исследования, сравнительно-правовой анализ национального законодательства, законодательства государств, международных и региональных нормативных правовых актов, признанных Таджикистаном, исследование реального состояния, перспективы и развитие международного частного права базируются на правовой системе Республики Таджикистан.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема и содержание научного исследования соответствует паспорту специальности 12.00.03 – Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международного частного права, утвержденное Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследование. Личный вклад автора диссертации подтверждается уровнем научной новизны диссертации, представленными на защиту научными положениями, научными статьями, докладами на теоретических семинарах и республиканских научно-практических конференциях. Кроме того, стилистика изложения, постановка задач и методы анализа материала диссертации подтверждают личный вклад автора.

Оформление и реализация результатов диссертации. Диссертационное исследование обсуждена и утверждена на кафедре международного права юридического факультета Таджикского национального университета, и научные достижения диссертанта по теме исследования были представлены на республиканских и международных научно-теоретических и научно-практических конференциях с докладами, в том числе на:

1) международные научно-теоретические и научно-практические конференции:

– «Состояние и перспективы развития науки международного частного права в Таджикистане» //Вторая Международная конференция на тему «Актуальные проблемы права на современном этапе: взгляд молодежи» с докладом на «Актуальные проблемы международного частного права на современном этапе» (Душанбе, 24 апреля 2015 г.);

– «Международно-правовое сотрудничество Республики Таджикистан в направлении охраны ледников в свете инициатив Лидера нации, Президента Республики Таджикистан» - с докладом на тему «Международное частное право, как область права в правовой системе Республики Таджикистан» (Душанбе, 25 февраля 2023 г.);

– «Наука и образование: тенденции развития в информационном обществе» в честь 75-летия Таджикского национального университета - с докладом на тему: "Методы международного частного права в Республике Таджикистан» (г. Душанбе, ноябрь 2023 года).

2) республиканские научно-теоретические и научно-практические конференции:

– «Развитие международного публичного и частного права за 25 лет независимости Республики Таджикистан» - с докладом на тему «Понятие и формирование международного частного права в Республике Таджикистан» (Душанбе, 2017 г.);

– «Развитие международного публичного и частного права за 30 лет Государственной независимости Республики Таджикистан», посвященной 80-летию Деятели науки и техники Таджикистана, Заслуженного юриста Республики Таджикистана, д.ю.н., профессора Шомурата Менглиева - с докладом на тему «Международного частного права как отрасль права в правовой системе Республики Таджикистан» (Душанбе, 22 мая 2021 г.);

– «День молодежи Таджикистана – 23 мая и 20-летие изучения и развития естественнонаучных, точных и математических предметов в сфере науки и образования» (2020-2040 гг.) с докладом на тему «Зарождение науки международного частного права в Республике Таджикистан» (Душанбе, 18 – 19 мая 2023 г.);

– научно-теоретический семинар преподавателей кафедры международного права юридического факультета Таджикского национального университета (2015-2024 гг., г. Душанбе).

Публикации по теме диссертации. Исходя из содержания диссертации автором опубликовано 9 научных статей, из которых 7 статей изданы в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Определены тема, цель, задачи и логика диссертационного исследования. Диссертационное

исследование состоит из перечня сокращений и (или) условных обозначений, введения, двух глав, шести параграфов, заключения, рекомендаций по практическому использованию результатов исследования, библиографии (научных источников) и перечня научных публикаций соискателя ученой степени. Общий объем диссертации составляет 202 страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении диссертации обосновывается актуальность темы исследования, обозначаются цель и задачи исследования, степень её изученности, методологические основы, теоретическая и практическая значимость исследования, научная новизна и положения выносимые на защиту

Первая глава диссертации именуется «Понятие и сущность МЧП в Республике Таджикистан», которая содержательно охватывает три параграфа.

Первый параграф первой главы именуется «Формирование МЧП в Республике Таджикистан». В рамках проведенного диссертационного исследования автор пришел к выводу, что правовое регулирование правового положения иностранцев в древности на таджикских землях находилось в зачаточном состоянии. Иными словами, в этот период нормы МЧП применялись для защиты прав иностранцев.

В результате проведенного исторического анализа особенностей формирования МЧП, автор выделяет три периода его эволюции:

1) изначально в период формирования институтов государственности, права иностранцев понималось как «hostis». По сути, это право было направлено на защиту и обеспечение интересов граждан государства. Далее, в силу развития различных общественных отношений, в том числе торговых, поэтапно сформировалось понятие «права гостеприимства», содержание которого охватывало следующие категории: иностранцы – это гости, находящиеся под опекой и защитой приглашающего лица (рабовладельца или государства). Далее шаг за шагом, частное гостеприимство трансформировалось в государственное гостеприимство, в результате чего в регулировании правового положения иностранцев было обеспечено участие норм обычаев и международного договора. В то же время на этом этапе на соответствующем уровне не рассматривалось регулирование международных норм, некоторые возникающие вопросы решались в соответствии с национальным правом.

В результате изучения исторических источников автор пришел к выводу, что основные предпосылки возникновения и развития отдельных норм и явлений МЧП на территории исторического Таджикистана были заложены в древние времена и охватывают этапы античности, Средневековья, советский период и период

государственной независимости. Каждому из указанных этапов характерны свои особенности. Так, в античное время (зороастрийское право) и в Средние века (исламское право) регулирование общественных отношений с иностранным элементом осуществлялось в рамках материально-правовых норм, установленных в государственном (национальном) праве. Иными словами, в указанный временной промежуток коллизионные нормы не применялись. В свою очередь, в двух последующих этапах, прослеживается активное внедрение коллизионных норм, наряду с национальным правом в регулировании отношений с иностранным элементом.

Современное содержание МЧП в Таджикистане сформировалось в период независимости и регулировалось посредством общепринятых нормативных правовых актов. Современный этап, автор подразделяет на два периода – с 1991 по 2005 годы, когда отсутствовало единая система законодательства, регулирующая данную сферу и с 2005 года по настоящее время, когда был принят ГКРТ (часть 3). Этот период характеризуется тем, что регулирование международных частноправовых отношений осуществляется в рамках специализированного отраслевого законодательства страны.

Второй параграф первой главы именуется «Понятие и сущность международного частного права». В данном параграфе работы автор изучает национальное и международное законодательство, литературу и практику применения норм права в области МЧП и даёт его определение.

Автор проводит анализ существующих в отечественной и зарубежной литературе теоретических взглядов относительно понятия и сущности МЧП, пришел к выводу, что основной дискуссией в данной сфере является определение круга общественных отношений, подпадающих под сферу правового регулирования данной отрасли права. Далее, автор изучает правовую регламентацию данных отношений. Им указывается, что официальное определение МЧП дано в ст. 1191 ГК РТ от 1 марта. 2005, в ст.1306 Гражданского кодекса РТ от 24 декабря 2022, в ст.167 Семейного Кодекса РТ от 1998 года и в ст. 387 Гражданского процессуального кодекса РТ от 2008 года. Однако, в данных статьях содержание и сущность данной отрасли не отражены в полной мере.

Исходя из этого, автор отмечает, что МЧП в Республике Таджикистан в силу своей правовой регламентации должна восприниматься не как комплексная, а как самостоятельная отрасль права. В этом разрезе диссертантом даётся авторское определение.

Третий параграф первой главы именуется «Соотношение публичного и частного права и его влияние на развитие международного частного права». Автор отмечает, что эволюция права происходила в двух направлениях – в регулировании отношений

императивного свойства (публичное право) и диспозитивного свойства (частное право). При этом, эти подсистемы не существуют изолированно друг от друга. В частности, в гражданском законодательстве Республики Таджикистан, используются и применяются нормы и институты публичного характера - применения иностранного права, гражданства, реторсии, оговорки об общественном порядке, взаимности, юридической привязки и др., которые отделяют эту отрасль права от других традиционных видов отраслей и определяют ее положение как самостоятельной отрасли права в системе национального права.

Виды права в системе национального и международного права могут быть соотнесены по отношению к общественно значимым отношениям: предмету, методам, субъекту, объекту, принципам, источникам, характеристикам, понятиям, нормам права и др.

Вторая глава диссертации: «Международное частное право как отрасль права в правовой системе Республики Таджикистан» состоит из трех параграфов. В данной главе автор предпринимает попытку на основе изучения существующих теоретических и практических материалов изложить авторский подход к определению соотношения системы национального и международного права, различных методов и средств их обучения, учебного процесса в отечественных и зарубежных учебных заведениях, в том числе в рамках исследуемых наук.

В первом параграфе второй главы «Предмет и методы международного частного права в Республике Таджикистан» изучается формирование МЧП в системе национального права. На основе проведенного анализа, автор приходит к выводу, что предмет МЧП понимается в двух смыслах: широком и узком. В рамках первой трактовки предмет МЧП состоит из совокупности правовых норм, регулирующих международные частные отношения с иностранным элементом. Вторая трактовка сужает предмет МЧП до регулирования имущественных и личных неимущественных отношений с иностранным элементом.

В гражданском законодательстве страны используется узкая трактовка предмета международного частного права. В тоже время, нормах СКРТ и ГПК РТ содержат широкую трактовку данного понятия.

Таким образом, регулирование транснациональных отношений в Республике Таджикистан осуществляется в рамках гражданского, семейного, трудового и гражданско-процессуального законодательства, а также иными нормативными актами и актами международного права, признанными Таджикистаном. Это свидетельствует о том, что предмет МЧП в правовой системе страны

приобрел широкое понимание, что позволило расширить регулирование транснациональных отношений.

Предмет МЧП регулирует те особые общественные отношения, которые осложняются иностранным элементом, определяющим правовое и реальное положение данной сферы права в системе национального права.

Методы международного частного права делятся на три группы: Коллизионно-правовой метод, материально-правовой метод и унификационный правовой метод.

Методы международного частного права действуют в рамках норм национального и международного права, а также международного обычая.

Некоторые ученые к методам международного частного права относят диспозитивный метод, что на наш взгляд является ошибочным, так как данный метод действует внутри материально-правового метода и является одним из основных элементов материально-правового и коллизионно-правового метода. В некоторых случаях он используется только для устранения коллизионных норм и служит для достижения соглашения между сторонами без принуждения соответствующих норм права.

Таким образом, под методами международного частного права понимается совокупность способов и средств воздействия норм международного частного права на общественные отношения, возникающие между объектом и субъектами международного частного права.

Второй параграф второй главы озаглавлен «Соотношение международного публичного права и международного частного права в Республике Таджикистан».

Исследование правового пространства страны свидетельствует о том, что отрасли права в национальной правовой системе находятся в постоянном эволюционном развитии, закрепляя и регулируя вновь возникающие общественные отношения. С учетом существующих доктринальных подходов изначально МПП и МЧП находились в тесной связи с системой национального права, а впоследствии с развитием национальных правоотношений в международных отношениях и с образованием особой группы общественных отношений национальное право перестало быть в состоянии объединить все основные элементы МПП и регулировать МЧП. Поэтому возникла необходимость в выработке отличительных особенностей, которые разграничивали бы две данные отрасли.

Далее диссертант отмечает правовая система страны в сегодняшних условиях разделяется учеными-правоведами по двум основным критериям: предмету и методу регулирования права. На основе этих критериев правовая система Таджикистана делится на

отдельные отрасли и разделяет отрасли права между публичным и частным правом.

Соотношение МПП и МЧП выражается в их общности и различии. Их взаимосвязь проявляется в наличии единой цели - регулирование международных отношений, т.е. данные отрасли переплетаются исходя из единства предмета, методов, субъектов, объектов, принципов, источников, способа разрешения споров, подотчетности и сферы действия.

Третий параграф второй главы озаглавлен «Наука международного частного права в Республике Таджикистан» в рамках которой автор излагает свое видение формирования и развития данной отрасли. В частности, отмечается, что наука международного частного права имеет сравнительно не давнюю историю происхождения и входит в семейство частноправовых наук, регламентирующей транснациональные гражданские, семейные, трудовые, гражданско-процессуальные и иные отношения и относится к периоду независимости Республики Таджикистан.

Изучение МЧП в РТ осуществляется в рамках «цивилистического», «международного» и «специального» подходов и имеет своих сторонников. В Республике Таджикистан и постсоветских государствах в науке и законодательстве преобладает цивилистическое направление.

Автор отмечает, что в нашей республике эволюция данной отрасли права связано с процессом приобретения независимости и подразделяется на два этапа: с 1991 по 2005 год и с 2005 по настоящее время.

Таким образом, наука МЧП представляет собой совокупность этических, воспитательных и правовых норм каждого государства и нации, а также является связующим звеном, которое изучает и анализирует международные частные отношения и определяет их правовой статус в системе наук национального и международного права.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В результате диссертационного исследования представлены следующие выводы:

1. Основные предпосылки возникновения и развития отдельных норм и явлений МЧП на территории исторического Таджикистана берут свое начало в древние времена и охватывают этапы античности, средневековья, советского времени и периода независимости. В античные времена на территориях таджикских государств господствовала система зороастрийского права, и в этот период частно-правовые трансграничные отношения применялись в основном в регулировании правового статуса иностранцев, опираясь на нормы

традиций и обычаев, национальное законодательство и двусторонние международные договоры. Правовое положение иностранцев в основном распространялось на категории торговцев, послов, консулов и иностранцев, которые имели права и занимали почетные должности в чужой стране, а иностранцы делились на группы – обычные иностранцы и приезжие иностранцы [5-А].

При этом в этот период частнопрововые отношения с иностранным элементом в историческом Таджикистане были неотделимы от публично-правовых отношений. В средние века на таджикских землях господствовала система исламского права, и регулирование общественных отношений с иностранным элементом в этот период осуществлялось не на основе коллизионных норм, а на основе материально-правовых норм, то есть исламского права, и даже в постреволюционном Таджикистане (1920-1930-е годы) наблюдалось применение норм исламского права в сфере семейных отношений, наследования, использования земли, воды и т.д. [5-А].

В советское время в Таджикистане применялись ограничительные отношения в сфере передвижения иностранцев, внешнеэкономической политики и внешней торговли, такая ситуация оказывала влияние на транснациональные частнопрововые отношения, однако, несмотря на такую ситуацию, гражданским законодательством были установлены нормы регулирования общественных отношений с иностранным элементом [1-А].

В наше время развитие МЧП в системе национального права неразрывно связано с обретением государственной независимости Республики Таджикистан. [5-А].

Следует отметить, что в условиях экономических рыночных отношений и объявления политики открытых дверей, международное частное право играет ключевую роль в обеспечении законности и правопорядка. Ибо в современном мире без использования норм международного частного права невозможно обеспечение правильного поведения его участников и правовой гарантии его субъектов.

2. МЧП в Республике Таджикистан в силу своей правовой регламентации должна восприниматься не как комплексная, а как самостоятельная отрасль права. Данная отрасль состоит из сложного набора правовых норм, охватывающих имущественные и личные неимущественные, семейные, трудовые, внешнеэкономические, научно-технические, культурные, предпринимательские, транспортные, туристические, инвестиционные, гражданско и арбитражно процессуальные отношения, выполнение судебных решений, акты международного права и другие вопросы, регулирующие составную часть МЧП с иностранным элементом [3-А].

3. Деление отраслей права на «частные» и «публичные», определения круга вопросов, формирующих их взаимоотношения,

оказали главенствующее влияние на процесс формирования МЧП в системе национального права. Данное деление в системе права играет ключевую роль в определении правового характера МЧП. В частности, в гражданском законодательстве Республики Таджикистан, используются и применяются нормы и институты публичного характера - применения иностранного права, гражданства, реторсии, оговорки об общественном порядке, взаимности, юридической привязки и др., которые отделяют эту отрасль права от других традиционных видов отраслей и определяют ее положение как самостоятельной отрасли права в системе национального права. [3-А].

4. Предмет МЧП понимается в двух смыслах: широком и узком. Регулирование транснациональных отношений в Республике Таджикистан осуществляется Гражданским Кодексом, Семейным кодексом, Трудовым кодексом, Гражданско-процессуальным кодексом, отдельными законами и актами международного права, признанными Республикой Таджикистан. В целом в правовой системе страны предмет МЧП получил широкое понимание, поскольку регулирование транснациональных частных отношений регулируется на основе законодательства различных сфер с учетом специфических предметов и методов. [4-А].

МЧП как самостоятельная отрасль права в правовой системе Республики Таджикистан имеет коллизионно-правовые, материально-правовые и унифицированные методы (методы). Посредством данных методов осуществляется специфическое регулирование частноправовых отношений с иностранным элементом. Данные отношения имеют свой предмет, характерные черты, свойства и содержание [4-А].

5. Изучение и анализ отличительных особенностей отношения МПП и МЧП усматриваются в общем и в рамках их действий в Республике Таджикистан. Связь МПП и МЧП проявляется в их единой цели, т.е. регулирование международных отношений. Также дифференция МЧП и МПП определяется по предмету, методам, объекту, субъектам, источникам, регулировании общественных отношений, способов разрешения споров, ответственности и рамки действий.

6. Наука МЧП в системе юридических наук Республики Таджикистан имеет сравнительно не долгую историю и входит в сферу частноправовых наук и выражается в изучении транснациональных гражданско-правовых, семейных, трудовых отношений, гражданского процесса и др.

Данная наука является воплощением моральных, норм-обычаев и правовых норм каждого государства и нации, определяющей совокупность взаимосвязанных систематических правовых норм, которые исследуют и анализируют международные частные отношения

и дополняют их правовой статус в системе наук национального права. [1-А].

Наука МЧП неразрывно связана с национальными правовыми системами различных стран. Поскольку правовая норма, правовые отношения, правовые принципы, источники права, институты права, предмет и методы права и т. д. не ограничиваются национальными правоведческими науками, они исследуют другие науки современного мира со своим внешним элементом и укрепляют свои правовые позиции в системе национального права [2-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ:

**На основе изучения различных аспектов диссертации автор
выдвигает следующие предложения по совершенствованию
действующего законодательства:**

1. Принимая во внимание действие норм ГК РТ, распространяемых в отношении имущественных и личных неимущественных отношений, целесообразно в зависимости от особенностей и функции МЧП на основе опыта других проанализированных государств разработать и принять «Кодекс МЧП РТ» и все нормы гражданского, семейного, трудового и других прав, которые регулируют отношения с иностранным элементом объединить в данном кодексе.

2. Автор предлагает изменить название статьи 1306 ГК РТ на «Определение прав, реализуемых в гражданских отношениях с иностранным элементом», так как в регулировании международных частных отношений судья и другие уполномоченные органы могут определить норму права, что является целесообразным с точки зрения практики исследуемых государств.

3. Абзац 1 статьи 1306 ГК РТ предлагается изложить в следующей редакции: «Применение гражданского законодательства в международных частноправовых отношениях с участием иностранных граждан, лиц без гражданства, иностранных юридических лиц или международных организаций, регламентируется настоящим Кодексом, иными нормативными правовыми актами Республики Таджикистан, международными актами, признанными Таджикистаном, обычаями, признаваемыми Республикой Таджикистан и определяемыми соглашением сторон».

4. Также включить в статью 1306 ГК РТ отдельную часть со следующим содержанием: - «Определение прав и обязанностей, участвующих в международных частноправовых отношениях применяется с участием физических лиц (граждан Республики Таджикистан, иностранных граждан и лиц без гражданства), юридических лиц Республики Таджикистан, иностранных юридических

лиц, организаций, международных и региональных организаций и государств, участвующих в данных отношениях с иностранным элементом».

5. Раздел VIII (Глава 22, статьи 168-177) Семейного кодекса Республики Таджикистан «Применение семейного законодательства в семейных отношениях с участием иностранных граждан и лиц без гражданства» посвящен тому, что положения настоящего раздела касаются не только семейно-правового статуса иностранных физических лиц (иностранного гражданина и лица без гражданства), но и охвата семейных отношений в отношении граждан Таджикистана за пределами страны в соответствии со статьями 168, 169 (ч. 1), 171 (ч. 2). Следует отметить, что такой случай является несоответствием названия и положений раздела настоящей статье.

В связи с этим предлагаем переименовать название главы 22 Семейного кодекса Республики Таджикистан на «Применение брачного и семейного законодательства в международных отношениях к гражданам Республики Таджикистан, иностранным гражданам и лицам без гражданства».

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан журналах:

[1-А]. Абдуллозода, Ё.М. Ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2016. – №2/5 (207). – С. 231-235; ISSN 2413-5151.

[2-А]. Абдуллозода, Ё.М. Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2017. – №1. – С. 217-221; ISSN 2413-5151.

[3-А]. Абдуллозода, Ё.М. Таносуб байни ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №3. – С. 211-218; ISSN 2413-5151.

[4-А]. Абдуллозода, Ё.М. Предмет ва усулҳои танзими ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №6. – С. 221-228; ISSN 2413-5151.

[5-А]. Раҷабзода, М.Н., Абдуллозода, Ё.М. Пайдоиш ва рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Н. Раҷабзода, Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №7. – С. 199-205; ISSN 2413-5151.

[6-А]. Абдуллозода, Ё.М. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №7. – С. 248-253; ISSN 2413-5151.

[7-А]. Абдуллозода, Ё.М. Хусусиятҳои меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ дар танзими муносибатҳои байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №4 (56). – С. 156-162; ISSN 2410-2903.

II. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно- практических изданиях:

[8-А]. Абдуллозода, Ё.М. Пайдоиши илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Маводи III конференсияи илмӣ-амалии олимони ҷавони ДМТ, баҳшида ба «рӯзи ҷавонони Тоҷикистон» – 23 май ва «Бистсолаги омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (солҳои 2020-2040) (ш. Душанбе, 18-19 майи соли 2023). – Душанбе, 2023. – С. 228-241.

[9-А]. Абдуллозода, Ё.М. Усулҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмю амалӣ «Илм ва таҳсилот: тамоюлҳои рушд дар ҷомеаи иттилоотӣ» бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ш. Душанбе, ноябри соли 2023). – Душанбе, 2023. – С. 409-415.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (НАУЧНЫХ ИСТОЧНИКОВ)

I. Нормативные правовые и официальные акты

[1]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурӣ» аз 21 декабри соли 2021. – Душанбе: Шарқи озод, 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/29823> (санаи мурочиат: 12.06.2024).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълимӣ:

[2]. Ануфриева, Л.П. Международное частное право [Текст]. Том 1. Общая часть / Л.П. Ануфриева. – М.: БЕК, 2000. – 288 с.

[3]. Бадалов, Ш.К. Ҳуқуқи Тоҷикистони муосир [Матн]: маҷмуи мақолаҳои илмӣ. Қисми 4 / Ш.К. Бадалов. – Душанбе, 2017. – 186 с.

[4]. Богуславский, М.М. Международное частное право [Текст]: учебник / М.М. Богуславский. – М.: Норма-ИНФРА-М, 2016. – 672 с.

[5]. Вельяминов, Г.М. Международное право: опыты [Текст] / Г.М. Вельяминов. – М.: Статут, 2015. – 1006 с.

[6]. Гетман-Павлова, И.В. Международное частное право [Текст]: учебник / И.В. Гетман-Павлова. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 752 с.

[7]. Фаёров, Ш.К. Ҳуқуқи молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: китоби дарсӣ / Зери таҳрири умумии номзоди илмҳои ҳуқуқ, дотсент Шохонасиридинов Н.Ш. – Душанбе: «Сино», 2005. – 216 с.

[8]. Ерпылева, Н.Ю. Международное частное право [Текст]: учебник / Ерпылева Н.Ю. – М.: Проспект, 2004. – 560 с.

[9]. Иншакова, А.О. Международное частное право [Текст]: учебник / А.О. Иншакова. – М.: РУДН, 2011. – 374 с.

[10]. Лунц, Л.А. Курс международного частного права. Общая часть [Текст] / Л.А. Лунц. – М.: Юрид. Лит., 1973. – 384 с.

- [11]. Лунц, Л.А. Курс международного частного права. Особенная часть [Текст] / Л.А. Лунц. – М.: Юрид. Лит., 1975. – 504 с.
- [12]. Кудашкин, В.В. Правовое регулирование международных частных отношений: монография [Текст] / В.В. Кудашкин. – СПб.: Изд-во Р. Аслонова «Юридический центр Пресс», 2004. – 378 с.
- [13]. Қодиркулов, Х.Р. Проблемы правового регулирования трудовых отношений с иностранным элементом [Текст] / Х.Р. Қодиркулов. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 189 с.
- [14]. Қодиров, Н.А. Одатҳо ҳамаҷун сарҷашмаи ҳуқуқи байналмилалӣ ҳусуӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / Н.А. Қодиров. – Душанбе: Типография ТНУ, 2020. – 172 с.
- [15]. Курбонов, Қ.Ш., Гаффорзода, И.Ф. Ҳуқуқи граждани. Қисми I [Матн]: китоби дарсӣ [Матн] / Қ.Ш. Курбонов, И.Ф. Гаффорзода. – Душанбе: Донишварон, 2017. – 504 с.
- [16]. Маҳмудзода, М.А., Менглиев, Ш.М. Ҳуқуқи ҳусуии римӣ [Матн] / М.А. Маҳмудзода, Ш.М. Менглиев. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 158 с.
- [17]. Менглиев, Ш.М. Международное частное право [Текст]: учебник / Ш.М. Менглиев. – Душанбе: ТНУ, 2013. – 736 с.
- [18]. Мирзоев, А.М. Аҳдҳои иқтисодии хоричӣ: масоили назариявӣ [Матн]: монография / А.М. Мирзоев. – Душанбе: «ЭР-граф», 2017. – 152 с.
- [19]. Маҳмудзода, М.А., Худоёрзода, Б.Т. Ҳуқуқи оилавии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: китоби дарсӣ / М.А. Маҳмудзода, Б.Т. Худоёрзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2015. – 492 с.
- [20]. Мартенс, Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов [Текст] в 2 т. Т. 2. / Ф.Ф. Мартенс. – М.: Зерцало-М, 2014. – 428 с.
- [21]. Международное частное право [Текст] / Под общей редакцией профессора Г.К. Матвеева. – Киев: «Вища школа», 1985. – 172 с.
- [22]. Международное частное право [Текст]: учебник / Под ред. М.А. Сарсембаев. – Алматы: Гылым, 1996. – 284 с.
- [23]. Насриддинзода, Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: вуситаи таълимӣ / Э.С. Насриддинзода. – Душанбе: Меҳрона, 2019. – 204 с.

[24]. Раҳимзода, М.З. Фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария ва танзими ҳуқуқӣ [Матн]: монография / М.З. Раҳимзода. – Душанбе, 2018. – 392 с.

[25]. Раҳмон, Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ (дастовард ва мушкилиҳои татбиқи ҳуқуқи инсон дар мизони гуногунрангии фарҳангӣ ва ҳуқуқи олам) [Матн]: монография / Д.С. Раҳмон. – Душанбе: ЭР-граф, 2021. – 344 с.

[26]. Раджабов, М.Н. Гражданско-правовой статус иностранцев в Республике Таджикистан [Текст] / М.Н. Раджабов. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 178 с.

[27]. Сафарзода, Б.А. Международные стандарты в области прав человека: история и современность [Текст] / Б.А. Сафарзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 324 с.

[28]. Сарсембаев, М.А. Международно-правовые отношения государств Центральной Азии [Текст] / М.А. Сарсембаев. – Алматы, 1995. – 285 с.

[29]. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: «Сино», 2018. – 784 с.

[30]. Сулаймонов, Ф.С. Международное частное право: комментарий к разделу VII Гражданского кодекса Республики Таджикистан [Текст] / Под. ред. М.З. Раҳимов. – Душанбе: Истеъдод, 2011. – 160 с.

[31]. Сулейменов, М.К. Избранные труды по гражданскому праву [Текст] / М.К. Сулейменов. – М.: Статут, 2006. – 587 с.

[32]. Тагаева, С.Н. Брак и развод в отношениях международного характера (по материалам Республики Таджикистан) [Текст] / Тагаева С.Н. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 142 с.

[33]. Тагаева, С.Н. Семейно-правовая ответственность: коллизийные проблемы [Текст] / Тагаева С.Н. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 178 с.

[34]. Тоҳиров, Ф.Т. Инкишофи ҳуқуқ дар Тоҷикистон [Матн] / Ф.Т. Тоҳиров. – Душанбе: Ирфон, 1994. – 260 с.

[35]. Усманов, О.У. Становление советского гражданского права в Таджикистане [Текст] / О.У. Усманов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 156 с.

[36]. Усенко, Е.Т. Очерки теории международного права [Текст] / Е.Т. Усенко. – М.: Норма, 2008. – 240 с.

[37]. Федосеева, Г.Ю. Международное частное право [Текст]: учебник / Г.Ю. Федосеева. – М.: Остожье, 1999. – 296 с.

[38]. Холиқзода, А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон [Матн]: воситаи таълимӣ / А.Ф. Холиқзода. – Душанбе: «Эр-граф», 2014. – 380 с.

[39]. Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ [Матн]: воситаи таълимӣ / Муҳаррирони масъул: н.и.х. дотсент М.Н. Рачабзода ва н.и.х. дотсент А.М. Мирзоев. – Душанбе: «Эр-граф», 2018. – 264 с.

III. Статъи и доклады:

[40]. Раджабов, С.А. Генезис и сущность международного права в древнем мире [Текст] / С.А. Раджабов // Академический юридический журнал. – 2014. – №4 (12). – С. 68-81.

[41]. Храбсков, В.Г. О концепции гражданско-правового характера отношений в международном частном праве и некоторых дискуссионных вопросах хозяйственного права [Текст] / В.Г. Храбсков // Государство и право. – 1997. – №12. – С. 88-95.

[42]. Шумилов, В.М. Международное право [Текст]: учеб. / В.М. Шумилов. – М.: ТК Велби, 2009. – 190 с.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

[43]. Абдуллонов, Ф.М. История судопроизводства досоветского Таджикистана: историко-правовое исследование [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Абдуллонов Файзали Маҳмудович. – Душанбе, 2011. – 190 с.

АННОТАТСИЯ
ба диссертатсияи Абдуллозода Ёкуб Маҳмадисуф дар мавзуи
«Мақоми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқии
Ҷумҳурии Тоҷикистон»

Калидвожаҳо: Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ, соҳаи ҳуқуқ, низоми ҳуқуқ, низоми ҳуқуқи миллӣ, ҳуқуқи хусусӣ, ҳуқуқи оммавӣ, муносибатҳои ҷамъиятӣ, муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ, меъёрҳои коллизиявӣ, меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ, меъёрҳои унификациясионӣ, меъёрҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, унсури хоричӣ, ҳалли баҳсҳо ва созишномаи тарафҳо.

Диссертатсияи мазкур таҳқиқоти ҳамаҷонибаи илмӣ мақоми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, дар низоми ҳуқуқии миллӣ таҳқиқоти ягона мебошад. Диссертант қайд мекунад, ки дар шароити муносибатҳои иқтисодӣ бозоргонӣ ва эълон намудани сиёсати дарҳои ташаббус, ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар таъмини қонуниятҳои тартиботи ҳуқуқӣ нақши калидиро дорад. Зеро, дар ҷомеаи муосир, бе истифодаи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ таъмини рафтори дурусти иштирокдорони он ва додани кафолати ҳуқуқӣ ба субъектони он ғайриимкон аст.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ хусусиятҳои маъхазҳои ёдгориҳои таърихӣ халқи тоҷик, низоми ҳуқуқи зардуштӣ, низоми ҳуқуқи мусулмонӣ, низоми ҳуқуқи хусусии римӣ, низоми ҳуқуқи шуравӣ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, меъёрҳои Кодекси маданияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин муқаррароти Кодексҳои меҳнат, оила, муҳофизати маданият ва иқтисодӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар санадҳои зерқонунӣ меъёрии ҳуқуқӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шуданд.

Диссертант хусусиятҳои асосии пайдоиш, ташаккул, мафҳум, предмет, усулҳо, таносуб, рушди илм ва мақоми ҳуқуқи байналмилалӣ хусусиро дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор додааст. Дар натиҷаи таҳқиқоти ба анҷом расонида, диссертант ба химоя пешниҳодҳои мубрамаи ҷиҳати тақмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ақидаҳои асоснок манзур намуд, ки ба рушди соҳаи мазкур дар низоми ҳуқуқи миллӣ хизмат мекунанд.

Инчунин, диссертатсия дар натиҷаи таҳлили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои байналмилалӣ ва қонунгузори давлатҳои хоричӣ пешниҳод карда шудааст. Ҳамчунон барои низоми ҳуқуқи миллӣ ва илм, таъмини таҷрибаи татбиқи ягонаи қонунгузорӣ аз ҷониби судҳо ва дигар мақомоту муассисаҳо, мусоидат хоҳад кард.

АННОТАЦИЯ

к диссертации Абдуллозода Ёкуба Махмадисуфа по теме «Место международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан»

Ключевые слова: Международное частное право, область права, правовая система, система национального права, частное право, публичное право, общественные отношения, имущественные и личные неимущественные отношения, коллизионные нормы, материальные и правовые нормы, унификационные нормы, политические, экономические, социальные и культурные нормы, иностранный элемент, разрешение споров и соглашение сторон.

Данная диссертация представляет собой всестороннее научное исследование место международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан и является единственным исследованием в системе национального права. Диссертант отмечает, что в условиях экономических рыночных отношений и объявления политики открытых дверей, международное частное право играет ключевую роль в обеспечении законности и правопорядка. Ибо в современном мире без использования норм международного частного права невозможно обеспечение правильного поведения его участников и правовой гарантии его субъектов.

В диссертационном исследовании изучены и проанализированы особенности исторических памятников таджикского народа, правовая система зороастризма, мусульманская система права, система частного римского права, советская правовая система, Конституция Республики Таджикистан, нормы Гражданского кодекса Республики Таджикистан, а также положения Трудового кодекса, Семейно, Гражданского процессуального и экономического кодексов, нормативные правовые акты и иные подзаконные нормативные правовые акты.

Диссертантом определены основные особенности появления, становления, понятие, предмет, методы, соотношение развития науки и место международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан. По результатам завершённых исследований диссертантом на защиту внесены актуальные предложения по совершенствованию законодательства Республики Таджикистан, приведены обоснованные взгляды и мнения, способствующие развитию данной области в системе национального права.

Диссертация представлена в результате анализа законодательства Республики Таджикистан, международных актов и законодательства зарубежных стран. Также, будет способствовать развитию национальной системы права и науки, обеспечению единообразного применения законодательства судами, и иными органами и учреждениями.

ANNOTATION

to the dissertation of Abdullozoda Yakub Mahmadsuf on the topic «The place of private international law in the legal of the Republic of Tajikistan»

Key words: Private international law, area of law, legal system, private law, public law, public relations, property and non – property relations, collision norms, material and law norms, unification norms, political, economic, social and cultural norms, foreign element, resolve the disputes and agreement of the parties

This international is a comprehensive scientific research of the place of private international law in the legal system of the Republic of Tajikistan the only study in the national law system. Dissertant notes that in the conditions of economic market relations and announcement of open door policy private international law is playing a key role in ensuring law and order. Because in today's world, without using norms of private international law it's impossible to ensure the correct behavior of its participants and legal guarantee to its subjects.

In the dissertation research studied and analyzed the peculiarities of historical monuments of the Tajik people, legal system of Zoroastrianism, Muslim legal system, the system of private Roman law, the Soviet legal system, Constitution of the Republic of Tajikistan, Civil code of the Republic of Tajikistan, also provisions of the Labor, Family, Civil procedural and Economic codes, regulatory legal acts and other by-laws regulatory legal acts.

Dissertant defined the main features of emergence, formation, concept, subject, methods of correlation of the development of science and the place of private international law in the legal system of the Republic of Tajikistan. According to the results of the completed research dissertant brought for the defense the relevant suggestions on improvement of the Republic of Tajikistan, provided informed views and opinions contributing to the field in system of national law.

The dissertation is presented as a result of analyzing of legislation of the Republic of Tajikistan, international acts and legislation of foreign countries. Also it will promote the development of national system of law and science, ensuring uniform application of legislation by courts and other bodies and institutions.